

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΗ ΜΑΥΡΗ ΘΑΛΑΣΣΑ
ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ ὡς τὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνα

Μαριάννα Κορομηλᾶ

Συμμετέχουν μὲ ἄρθρα

Ἄλεξάντερ Ἄλεξίτζε ~ Ὅτάρ Λορντκιπανίτζε
Ἄννα Μπαλλιάν ~ Λουΐζα Πολυχρονίδου-Λουκοπούλου
Πέτρος Ν. Πρωτονοτάριος

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ «ΠΑΝΟΡΑΜΑ»
ΑΘΗΝΑ 2001

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ Ἐκ τῆν πρώτη στή δεύτερη ἔκδοση, ἀνοιξη 1991-φθινόπωρο 2001	10
ΠΡΟΛΟΓΟΣ Ἐ κόψη τῶν μυκηναϊκῶν σπαθίων καί ἡ ἐπιμονή τῶν καθαγιασμένων τοπωνυμίων	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ Ὁ Ἄξενος Πόντος	17-51
Ὁ Ἄξενος Πόντος τῶν Ἀθλῶν 28 ~ Μῦθοι, τοπογραφία καί ἀρχαιολογική τεκμηρίωση 34 ~ Βόρεια τῆς Καλιάρκας 49	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ Ἐ Προποντίδα ἡ Θάλασσα τοῦ Μαρμαρᾶ	53-74
Βυζάντιον-Κωνσταντινούπολις: τοπογραφία τοῦ εὐρύτερου χώρου	66
Ἐ διφυῆς καί δισπύστατη Κωνσταντίνου πόλις 73	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ Ὁ πολυώνυμος θρακικός Βόσπορος	75-81
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ Ὁ Εὐξείνος Πόντος	83-314
Ὁ ποταμός Δούναβης: τὸ ὄροσημο	93
Ὁ ἱερός Ἰστρος καί ἡ μακρινὴ Ἰστρία 102	
Ἐ τὸν Ἰστρο-Δούναβη μέχρι τὸν Βόσπορο	109
Ταξιδεύοντας στὸν εὐξεινοποντιακὸ ὄριζοντα τῶν θρακικῶν παραλίων 112 ~ Καταπονημένες πολιτείες, φθαρτὰ ὕλικα καί ἀντοχές τῆς μνήμης: Ἀπολλωνία-Σωζόπολις καί Μεσημβρία 124 ~ Ἀγγιᾶλη, Ἀγγιάλος καί Ἀγγελώ: ἡ πυρπολημένη πολιτεία 146 ~ Ἐ διεΐσδυση στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Θράκης καί ἡ ἀπαρχὴ τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῶν ἀρχαίων Θρακῶν 148 ~ Ὁ Ἀλέξανδρος στὸν Δούναβη, ἀνοιξη τοῦ 335 π.Χ. 151 ~ Ἐ ἰωνικὴ Τόμις, βυζαντινὴ Κωνσταντία καί Κωνσταντινιανὰ (σύγχρονη Κωνσταντζα) 157 ~ Ἐ πρωτοβυζαντινὴ Διοίκησις Θράκης 163 ~ Τὸ βυζαντινὸ σύνορο καί ἡ ἄμυνα στὸν παρευξείνιο Δούναβη 164	
Οἱ σκοτεινοὶ αἰῶνες	166
Καί ἡ Μικρὰ Σκυθία; 172 ~ Οἱ Βυζαντινοὶ ἐπιστρέφουν στὸν Δούναβη 173	
Ἐ τὶς ἐκβολές τοῦ Δούναβη ὡς τὰ ριζοβούνια τοῦ Καυκάσου	176
Στὶς ἀνώνυμες καί πολυσύχναστες ἐρημιές τῆς σκυθικῆς στέπας 179 ~ Ὁλβία, ἡ τρισευτυχημένη πόλις τοῦ Βορρᾶ 195 ~ Ἐ Χερσόνησος τῆς Κριμαίας 211 ~ Ὁ Κιμμέριος Βόσπορος, τὸ Παντικάπαιον καί ἡ βοσπορινὴ («πολυνησία»): τὰ στενὰ τοῦ Κέρτς 216 ~ Ἐ θάλασσα τοῦ Ἀζόφ 224 ~ Ἐ βυζαντινὴ Χερσῶν 231	
Τὰ ὄρεινὰ τεῖχη τοῦ Νότου: ὁ Πόντος	243
Ἐκατὸ ποντιακὲς γενιές καί τρεῖς προσφυγικὲς 247 ~ Τραπεζούντα 253 ~ Ἐ Ἅγιος Θεόδωρος Γαβρᾶς 263 ~ Ἐ Αὐτοκρατορία τῶν Μεγάλων Κομνηνῶν τῆς Τραπεζούντας: 1203/4-1461 264	
Ἐ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ Εὐξείνου Πόντου: ὁ Καυκάσος	284
OTAR LORDKIPANIDZE, Οἱ Ἐλληνες στὴν Κολχίδα (μετάφραση ἀπὸ τὰ ἀγγλικά Ἰωάννα Φωκᾶ)	288
Τὸ Βασίλειο τοῦ Πόντου ἡ Βασίλειο τῶν Μιθριδατῶν 296 ~ Οἱ Ρωμαῖοι στὴν Κολχίδα 297 ~ Ἐ Ὁρθόδοξη καί φίλη Γεωργία 299	
ALEXANDER ALEXIDZE, Μάρθα-Μαρία: μιὰ ἐξέχουσα φυσιολογία στὴν ἱστορία τοῦ βυζαντινοῦ καί γεωργιανοῦ πολιτισμοῦ (μετάφραση ἀπὸ τὰ γαλλικά Ἰωάννα Πετροπούλου)	306

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ Ἡ Μαύρη Θάλασσα (1453-1829)	315-370
Ἡ Κωνσταντινούπολη 319 ~ Ἡ Βλαχία καὶ Μολδαβία 330 ~ «Τὸ Βυζάντιο μετὰ τὸ Βυζάντιο» 331 ~ Ἀπὸ τὴν Ἡγεμονία τῆς Μολδαβίας ἕως τὴς Ποντικῆς Ἰαλπίες 335	
ANNA ΜΠΑΛΛΙΑΝ, Ἀργυρούπολη-Gümüşhane	339
Ἡ Ξενιτιά 350 ~ Σὰν τὰ διαβατάρικα πουλιὰ 359 ~ Ἡ Ἑλλάδα τοῦ Ἰώσηπου καὶ ἡ (πατριδα) τῆς Σμαράγδας 365 ~ Superbia Graecorum καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ἰδέα, ρωσικὴ ἐπέκταση καὶ τὸ (εὐξείνοποντιακὸ) ὄνειρο τῆς Τσαρίνας 367	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ Τὸ Χρυσόμαλλο Δέντρο	371-418
Ἀνατολικὸ Ζήτημα καὶ «Τανζιμάτ» (1839-1878), πληθυσμιακὲς ἀλλοιώσεις καὶ δημογραφικὲς ἀνακατατάξεις 382 ~ Ἡ ἀνέλιξη τοῦ μαυροθαλασσίτικου Ἑλληνισμοῦ 386 ~ Κοινοτικὴ καὶ συνεργιακὴ ὀργάνωση 387	
ΛΟΥΪΖΑ ΠΟΛΥΧΡΟΝΙΔΟΥ-ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΥ, Ἀρχαιότητες καὶ ἀρχαιολογία στὰ θρακικὰ παράλια τῆς Προποντίδας	396
Ἡ παιδεία τῆς Ρωμιόσυνης ὑπὸ τὴ σκέπη, τὴν καθοδήγηση καὶ τὴν ἐποπτεία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου 399 ~ Τὸ ἀπαύγασμα τοῦ εὐξείνοποντιακοῦ κόσμου 407 ~ Τὸ ρωσικὸ Κυβερνεῖο τοῦ Κάρος (1878-1918) καὶ οἱ 75.000 Πόντιοι Καρσλῆδες 410 ~ Ὁ Ἄξενος Πόντος 412	
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι	
ΠΕΤΡΟΣ Ν. ΠΡΩΤΟΝΟΤΑΡΙΟΣ, Ἡ Νομισματοκοπία τῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος .	420
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ	
Ἡ παραδουνάβια Βραΐλα	427
ΠΡΟΛΟΓΙΚΑ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ	436
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	438
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΧΑΡΤΩΝ	440
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ	441
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ	465

**Ἀπὸ τὶς ἐκβολὲς τοῦ Δούναβη ὡς τὰ ριζοβούνια τοῦ Καυκάσου:
ὁ εὐξεινοποντιακὸς Βορρᾶς, ἡ γῆ τῶν Νομάδων καὶ τὰ μεγάλα ποτάμια**

(χάρτης 25)

Ἡ Μικρὴ Θάλασσα, μιὰ κλειστὴ λεκάνη μεταξύ Ἑυρώπης καὶ Ἀσίας μὲ μοναδικὴ ἔξοδο τὸν θρακικὸ Βόσπορο.

Ὁ μαυροθαλασσίτικος Βορρᾶς καὶ τὰ μεγάλα ποτάμια ποὺ τὸν διαρρέουν: ὁ Δνειστερος, ὁ Δυτικὸς Μπάγκι, ὁ (ὑπερβόρειος) Δνειπερος (γνωστὸς καὶ ὡς «δρόμος τοῦ κεχριμπαριού»), ὁ Δόν, ὁ μέγας Βόλγας ποὺ καταλήγει στὴν Κασπία, ὁ Κουμπάν, ποὺ κατεβαίνει ἀπὸ τὶς βόρειες πλαγιὰς τοῦ Μεγάλου Καυκάσου καὶ ἐκβάλλει στὴν εἴσοδο τῆς Ἀζοφικῆς.

Ἡ χερσόνησος τῆς Κριμαίας: ἡ νότια προέκταση τοῦ Βορρᾶ ποὺ ἀντικρίζει τὰ παφλαγονικὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ μὲ τὸν ὄγκο τῆς χωρίζει τὸ δυτικὸ ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸ τμήμα τῆς θαλάσσιας λεκάνης.

Ἡ ρηχὴ θάλασσα τοῦ Ἀζόφ: ἀνάμεσα στὴν Κριμαία καὶ τὴ στέπα, τὶς ἐκβολὲς τοῦ Δόν καὶ τοῦ Κουμπάν, μὲ μοναδικὴ ἔξοδο τὰ στενά τοῦ Κέρτς (Κιμμέριος Βόσπορος).

Ὁ κόσμος τῆς στέπας, τῆς μαύρης γῆς, τῶν δασῶν καὶ τῶν λιμνῶν.

Ἡ «σκυθική» στέπα. Στὸν μαυροθαλασσίτικο Βορρὰ κυριαρχεῖ ἡ ἀνοιχτὴ καὶ ἄδενδρη στέπα, ἕνας ἀρχαῖος χορτότοπος ποὺ ἐκτείνεται ἀπὸ τὴν πεδιάδα τῆς Οὐγγαρίας μέχρι τὴ νότια Σιβηρία καὶ τὰ κεντροασιατικὰ ὑψίπεδα (Ἰαλτάι). Τὸ βάθος τῆς, ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Μαύρης Θάλασσας πρὸς τὴν ἐνδοχώρα, κυμαίνεται ἀπὸ 320 ὡς 970 χλμ.

Τὸ αὐτοφυὲς χορτάρι εἶναι ἰδανικὴ ζωοτροφή, ἀλλὰ τὸ ἀρχαῖο καὶ μεσαιωνικὸ ὄνι δὲν μποροῦσε νὰ χωθεῖ στὸ ἔδαφος. Ἔτσι ἐδῶ, ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς ἄρχισε μόνον στὰ τέλη τοῦ 18ου αἰ., κυρίως μετὰ τὴν κατάρριση τῆς δουλείας τὸ 1861, καὶ οἱ ρυθμοὶ ἐντάθηκαν μετὰ τὸ 1929 (ἐπὶ Στάλιν).

Οἱ βρογές εἶναι σύντομες ἀλλὰ βαριές καὶ μετατρέπουν τὴ στέπα σὲ «θάλασσα λάσπης». Ἡ ἔλλειψη φυσικῶν πηγῶν νεροῦ καὶ ὁ πρῶμος πάγος ἦταν ἀνεκὰθεν τὰ σημαντικότερα προβλήματα ποὺ ἀντιμετώπιζαν οἱ λιγοστοὶ κάτοικοι (τὸ 1230, ἡ στέπα πάγωσε στὶς 14 Σεπτεμβρίου καὶ χιλιάδες ἄνθρωποι πέθαναν ἀπὸ τὴν πείνα).

Ἡ καταστροφή τοῦ περιβάλλοντος, ποὺ ὁλοκληρώθηκε τὴ δεκαετία τοῦ 1950, δημιούργησε τεράστια κλιματολογικὰ καὶ ἄλλα προβλήματα. Ἡ ὄψη καὶ ὁ χαρακτήρας τῆς μαυροθαλασσίτικης στέπας ἔχουν πλήρως ἀλλοιωθεῖ τὰ τελευταῖα διακόσια χρόνια.

«Chernozem». Βόρεια τῆς στέπας ἀπλώνεται ἡ ζώνη τοῦ «αἰσπνοζέμι», ποὺ θὰ πεῖ μαύρη γῆ: τὸ εὐφορότερο ἔδαφος στὸν κόσμῳ καὶ ἡ μεγαλύτερη ἐπιφάνεια μαυροχρώματος στὸν πλανήτη.

Ἀκολουθεῖ ἡ πελώρια **δασικὴ ζώνη**, ἀπέραντες ἐκτάσεις μὲ γουνοφόρα ζῶα ὄλων τῶν εἰδῶν, καὶ τὰ ἐκτεταμένα ὑπερβόρεια ἔλη (ποὺ ἔσωσαν τὸ Νόβγκοροντ ἀπὸ τὴν ἐπιδρομὴ τῶν Μογγόλων τὸν 13ο αἰ.).

142. Ἄγριοι κύκνοι στὸν ὑδροβιότοπο Μπερεζάν, τὴν ἀρχαία Βορυσθενίτιδα, στὸν κόλπο τοῦ Δνειπεροῦ (Οὐκρανία).

Ἡ ποταμόδρομος τοῦ Δνειπεροῦ, ἡ «δρόμος τοῦ κεκριμπαριού», μέσω ἑνὸς δικτύου πλωτῶν ποταμῶν, διασχίζει τὰ δάση, τὴ μαύρη γῆ καὶ τὴ στέπα καὶ συνδέει τὴ Μαύρη Θάλασσα μὲ τὴ Βαλτικὴ. Ἀπὸ κεῖ κατέβαινε τὸ κεκριμπάρι ποὺ χρησιμοποιοῦσαν οἱ Μυκηναῖοι κοσμηματοτεχνίτες καὶ αὐτὴ τὴν ἴδια ὁδὸ ἀκολουθοῦσε ὁ Ἀπόλλωνας στὸ ἐτήσιο ταξίδι ποὺ ἔκανε στὴ «χώρα τῶν Ὑπερβόρειων Παρθένων» (δὲς στικτὴ διαδρομὴ στὸν χάρτη 25, σ. 176).

Στὸ ἀρχαῖο ἀέτωμα τοῦ πρώτου ναοῦ τῶν Δελφῶν, ὁ θεός, ποὺ ἐπιστρέφει ἀπὸ τὸν μακρινὸ Βορρὰ, ἀπεικονίζεται πάνω σ' ἕνα ἄρμα ποὺ τὸ σέρνουν τέσσερις κύκνοι στὸ ποτάμι. Δεκατρεῖς χιλιάδες ζευγάρια κύκνοι ζοῦνε σήμερα στὸν προστατευμένο βιότοπο τοῦ Μπερεζάν, στὶς ἐκβολές τοῦ Δνειπεροῦ. Ἐδῶ κάπου, ἄλλωστε, ὁ μῦθος τοποθετεῖ καὶ τὴν ἐτοιμόγεννη Λητώ. Τὴν φιλοξένησαν οἱ λύκοι γιὰ νὰ φέροι στὸν κόσμῳ τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Ἄρτεμη (μὴ ἄλλη ἐκδοχὴ τοποθετεῖ τὴ γέννα τῶν διδύμων στὴ Δῆλο). Πάντως οἱ Ὑπερβόρειοι ἔστειλαν πάντα ἱερὰ προσφορὰς στοὺς κατοίκους τῆς Δῆλου γιὰ τὰ θρησκευτικὰ πανηγύρια τους.

Σὲ ὅλη αὐτὴ τὴν περιοχὴ, ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνα ἦταν κυρίαρχη. Στὰ ἑλληνιστικὰ χρόνια μάλιστα, ὁ θίασος τῶν Βοραϊκῶν στὴν Ὀλβία λάτρευε τὸν θεὸ μὲ τὸ ἐπίθετο Βόρειος ὡς μία καὶ καθολικὴ θεότητα —μία πρῶμη μορφή μονοθεϊσμοῦ.

Ἡ Ἄρτεμη κυριαρχοῦσε νοτιότερα: στὸ ν.δ. ἄκρο τῆς Κριμαίας (στὴν πόλη-κράτος τῶν Χερσονησιτῶν) ἀλλὰ καὶ στὰ ἀπέναντι μικρασιατικὰ παράλια, στὰ πυκνὰ δάση τῆς εὐξεινοποντιακῆς Βιθυνίας καὶ Παφλαγονίας. Γιὰ τὴ λατρεία τῆς θεᾶς Παρθένου δὲς σ. 36-37, 214-215 καὶ Σημειώσεις, Κεφάλαιο Α'. Γιὰ τὴν τριάδα Λητώ-Ἀπόλλων-Ἄρτεμη σ. 214-215.

Οι εκβολές τῶν ποταμῶν Δνείστερου (Τύρας), Μπάγκ (Ύπανις) καὶ Δνειπερου (Βορυσθένης) καὶ οἱ τρεῖς βορειότερες ἀρχαῖες ἑλληνικὲς πόλεις τοῦ Εὐξείνου, ἡ Τύρα, τὸ Νικῶνιον καὶ ἡ Ὀλβία στὶς παρυφῆς τῆς σκυθικῆς στέπας. Σημειώνονται καὶ οἱ μεγάλες σύγχρονες πόλεις: Ὀδησσός (Ὀντέσσα), Νικολάγιεβ καὶ Χερσῶν ποὺ ἰδρύθησαν στὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνα ἀπὸ τὴν τσαρίνα Αἰκατερίνη τῆ Μεγάλῃ καὶ ὑπῆρξαν κέντρα τοῦ νεότερου παροικιακοῦ Ἑλληνισμοῦ μέχρι τὴν Ἐπανάσταση τῶν Μπολσεβίικων. (χάρτης 26)

Ἀνάμεσα στὸ Δέλτα τοῦ Δούναβη καὶ τῆ χερσονήσου τῆς Κριμαίας, στὸ βορειοδυτικὸ ἄκρο τῆς Μαύρης Θάλασσας (στὸν πελώριο κόλπο τῆς Οὐκρανίας), ἐκβάλλουν τρία μεγάλα πλωτὰ ποτάμια:

Δνείστερος 1.362 γλμ. μῆκος, διαρρέει τὴ Μολντόβα καὶ τὴ δυτικὴ Οὐκρανία. Ἀρχαία ἑλληνικὴ ὀνομασία Τύρας, βυζαντινὴ Δάναστρις, στὰ νεότερα χρόνια οἱ Ἕλληνες τὸν ὀνόμαζαν καὶ Νίστρο (ἀπὸ τὸ ρωσικὸ Nistru). Οἱ Μολδαβοὶ καὶ οἱ Ρουμῶνοι τὸν λένε Dniester, οἱ Οὐκρανοὶ Dnestr. Ἐκβάλλει στὸ Dnestrovs'kyy Lyman (Οὐκρανία).

Ἐδῶ, οἱ Μιλήσιοι ἱδρυσαν τὴν Τύρα γύρω στὰ 550 π.Χ. καὶ λίγο ἀργότερα τὸ Νικῶνιον.

Δυτικὸς Μπάγκ ἢ Μπούγκ 856 γλμ. μῆκος, διαρρέει τὴν Οὐκρανία. Ἀρχαία ἑλληνικὴ ὀνομασία Ὑπανις. Μετὰ τὸ 1991, ἡ ἐπίσημη ὀνομασία του εἶναι: Zakhidnyy Buh (Οὐκρανία), Zakhodni Buh (Μπελορούσια) καὶ Zapadnyy Bug (Ρωσία).

Στὶς ἐκβολές του, στὸν κόλπο τοῦ Δνειπερου, οἱ Μιλήσιοι ἔχτισαν τὴν Ὀλβία γύρω στὰ 630-610 π.Χ., μία ἀπὸ τὶς ἀρχαιότερες καὶ ισχυρότερες πόλεις-κράτη τοῦ Εὐξείνου.

Δνειπέρος 2.285 γλμ. μῆκος. Ἀρχαία ἑλληνικὴ ὀνομασία Βορυσθένης, βυζαντινὴ Δάναπρις. Διαρρέει ἐδάφη τῆς Ρωσικῆς Ὁμοσπονδίας (ρωσικὰ ὁ ποταμὸς ὀνομάζεται Dnyapro), τῆς Μπελορούσιας (Dnieper) καὶ τῆς Οὐκρανίας (Dnepr) καὶ ἐκβάλλει στὸν βαθύτατο κόλπο Dniprovs'kyy Lyman (Οὐκρανία), ἕναν ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους καὶ πιὸ κατεστραμμένους ὑδροβιότοπους τῆς Εὐρώπης, στὰ βορειοδυτικὰ τῆς χερσονήσου τῆς Κριμαίας.

Στὴν εἴσοδό του βρίσκεται ἡ νῆσος Βορυσθενίτις, ὁ Ἅγιος Αἰθέριος τῶν Βυζαντινῶν (ουκρανικὸ Μπερεζάν).

143. Ταξιδεύοντας ἀπὸ τὴν ἀδενδρη πεδιάδα πρὸς τὴ δασικὴ ζώνη, μεταξὺ Προύθου καὶ Δνείστερου. Μολδαβία, Φεβρουάριος 1987.

Στις ανώνυμες και πολυσύχναστες έρημιές τής σκυθικής στέπας

‘Ο Δνειστερος πηγάζει στα βόρεια Καρπάθια, κοντά στα σύνορα τής Πολωνίας με την Ουκρανία, διασχίζει ολόκληρη τή Μολντόβα και εκβάλλει στον κόλπο τής Τύρας, τὸ σημερινὸ Ντεστρόφσκι Λιμάν.

‘Απὸ τὰ 1.362 χιλιόμετρα τοῦ ποταμοῦ τὰ 800 εἶναι πλεύσιμα, ἀπὸ τὸν μέσο ὡς τὸν κάτω Δνειστερο. Αὐτὸς ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς κυριότερους δρόμους γιὰ τή μεταφορὰ δούλων, μετάλλων, γουναρικῶν και ἄλλων δερμάτων, πού οἱ Ἕλληνες ἔμποροι τής Τύρας και τοῦ Νικωνίου ἀγόραζαν ἀπὸ τοὺς Θράκες και τοὺς Σκύθες τής Μολδαβίας και τής Ουκρανίας. Τὸ σημαντικότερο ὅμως προϊόν ἦταν τὰ δημητριακά. Προέρχονταν ἀπὸ τήν ἐσωτερικὴ ζώνη («chemozem»), ἀνάμεσα στή στέπα και τὰ δάση, και ἀπὸ τοὺς γεωργικούς θύλακες πού ὑπῆρχαν στή ζώνη τής στέπας, ἀνάμεσα στις ἐκβολές τῶν δεκάδων ποταμῶν και τὰ παράλια. Σὲ μιὰ ἀρκετὰ μεγάλη ἀκτίνα γύρω ἀπὸ τις δυὸ ἑλληνικὲς πόλεις, βρέθηκαν θρακικοὶ και σκυθικοὶ ἀγροτικοὶ οἰκισμοὶ πού ἀναπτύχθηκαν ἰδιαίτερα τὸν 5ο και 4ο π.Χ. αἰώνα, παρήκμασαν στις ἀρχές τοῦ 3ου αἰώνα και ἀναζωογονήθηκαν μερικὲς δεκαετίες ἀργότερα, ὅταν οἱ νεοφερμένοι ἱπποτοξότες Σαρμάτες ξεκαβαλίειψαν ἀπὸ τὰ ἀσιατικά τους ἄλογα κι ἄρχισαν νὰ καλλιεργοῦν τή γῆ, ὅπως ἔβλεπαν νὰ τήν καλλιεργοῦν οἱ Ἕλληνες, οἱ Σκύθες και οἱ Θράκες γεωργοὶ στὰ χωριά τής λεκάνης τοῦ Δνειστερου.

Οἱ Ουκρανοὶ ἀρχαιολόγοι, πού ἔδειξαν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον τὰ τελευταῖα δεκαπέντε χρόνια γιὰ τή ζωὴ στήν ὑπαιθρο, ἐντόπισαν πάνω ἀπὸ 70 ἀρχαῖα χωριά· τὸ πιὸ μακρινὸ ἀπὸ αὐτὰ ἀπέχει γύρω στὰ 100 χιλιόμετρα ἀπὸ τὸ Νικωνιον (σύγχρονη Ovidiopol) και βρίσκεται στήν ἀνατολικὴ ὄχθη τοῦ Τύρα-Δνειστερου. Σὲ ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἐσωτερικούς οἰκισμοὺς ἡ ἐπίδραση τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἐντυπωσιακὴ, ἐπισημαίνουν οἱ ἐρευνητές. Ἐντυπωσιακὴ εἶναι και ἡ στενὴ σχέση τής Τύρας με τήν κλασικὴ Ἀθήνα και με πολλὲς ἄλλες πόλεις τοῦ Αἰγαίου, ὅπως ἡ Χίος και ἡ ἑλληνιστικὴ Ρόδος, καθὼς και με πόλεις τής Προποντίδας, ὅπως ἡ Κύζικος. Βέβαια ἡ Τύρα βρισκόταν ἀνάμεσα σὲ ἰσχυρὲς γειτόνισσες, τήν Ἴστρια στὰ παραδουνάβια μέρη και τήν Ὀλβία στὸν κόλπο τοῦ Δνειπερου· γύρω στὰ 100 μίλια μακριὰ ἀπὸ τή μιὰ κι ἄλλα τόσα ἀπὸ τήν ἄλλη. Καὶ ἡ ἐνδοχώρα τοῦ ἀρχαίου Δνειστερου δὲν μπορεῖ νὰ συγκριθεῖ με τὸ βάθος τής ἐνδοχώρας τοῦ Δούναβη ἢ τοῦ Μπάγκ και, κυρίως, τοῦ Δνειπερου — δὲν εἶχε δηλαδὴ τή γεωγραφικὴ ἐμβέλεια τοῦ ποταμόδρομου πού διαρρέει τή σκυθικὴ στέπα, τή μαύρη γῆ, τὰ δάση, και συνδέει τὸν Εὐξείνο με τή Βαλτικὴ—, ἀλλὰ τὰ γεωργικὰ και κτηνοτροφικὰ προϊόντα πού συγκεντρώνονταν στὸ ἑλληνικὸ λιμάνι ἦταν ζωτικῆς σημασίας γιὰ τήν εὐημερία τοῦ Αἰγαίου*.

Δημητριακά, δημητριακά, δημητριακά. Ἰδίως καλῆς ποιότητος σιτάρι, γιὰ τὸ οἱ Ἀθηναῖοι καταναλωτὲς θεωροῦσαν ἀδιανόητο νὰ εὐδοκίμησει ἡ δημοκρατία τους χωρὶς τὸν ἀλευρίτη ἄροτο πού παρασκευαζόταν ἀπὸ τις ἀνώτατες ποιότητες εἰσαγμένου σίτου, ἀπὸ τήν Κριμαία και τὸν ὑπόλοιπο εὐξεινοποντικὸ Βορρά. Ἡ καημένη ἢ Ἀττικὴ παρήγαγε ἀρκετὸ κριθάρι,

* Ἴσως νὰ κατέπλεαν στὸν Δνειστερο ἔμποροι και ἀπὸ τήν Κύπρο, ὅπου (ὅπως και στὰ Κύθηρα) λατρευόταν ἡ Ἀφροδίτη με τήν ἀρχέγονη ἀνεικονικὴ μορφή τοῦ σκουρόχρωμου λίθου· ἀλλιῶς πῶς νὰ ἐξηγήσει κανεὶς τὸν ἱερὸ λίθο τής Ἀφροδίτης πού βρέθηκε στήν Τύρα; Τήν παρουσία Κυπρίων στὸν βόρειο Εὐξείνο ὑποδηλώνουν και τὰ κυπριακά ἀγγεῖα, ὅπως ἡ ἀρχαῖκὴ οἰνοχόη πού βρέθηκε στήν ἐνδοχώρα τοῦ Μπάγκ (δὲς εἰκ. 153, σ. 196).

ἀλλὰ —παρὰ τὶς διαβεβαιώσεις τοῦ Θουκυδίδη «περὶ αὐτάρκειας» τῆς πόλεως καὶ παρὰ τὶς ἀξιοπρόσεκτες θεωρητικὲς ἀπόψεις τοῦ Ξενοφώντα καὶ τοῦ Θεόφραστου περὶ οἰκολογικῆς ἠθικῆς καὶ προσαρμογῆς τοῦ διαιτολογίου στὰ ἀγαθὰ ποὺ ταιριάζουν στὸ φυσικὸ περιβάλλον— τὸ εὖ ζῆν γιὰ τοὺς συμπολίτες τοῦ Σόλωνα (καὶ πολὺ περισσότερο τοῦ Περικλῆ) περνοῦσε ἐξάπαντος ἀπὸ τὰ πανάκριβα ἀρτοσκευάσματα ποὺ καταναλώνονταν καθημερινὰ σὲ κάθε ἀθηναϊκὸ σπίτι. Ἡ ποσότητα, ἀλλὰ καὶ ἡ ποιότητα, τῶν ἀττικῶν ἀργείων ποὺ βρίσκονται σὲ κάθε σκυθικὸ τάφο ὡς τὰ πέρατα τῆς στέπας, ὅπως καὶ στὶς ἐλληνικὲς πόλεις τοῦ βόρειου Εὐξείνου, εἶναι ἡ ἀπτή ἀπόδειξη τῆς πολυτελοῦς διατροφικῆς ἀντίληψης ποὺ πρυτάνευε στὴν ἀρχαϊκὴ καὶ κλασικὴ Ἀθήνα. Καὶ δὲν μιλοῦμε γιὰ τοὺς φασιανούς ποὺ ἔρχονταν ἀπὸ τὴ Φάση τῆς Κολχίδας κι ἦταν ἐκλεκτὸ ἔδεσμα, ἀλλὰ γιὰ τὸ ἀπαραίτητο ψωμί. Μόνο στὸν Μεσαίωνα ἀναγκάστηκαν νὰ φᾶνε κριθαρόψωμο οἱ Ἀθηναῖοι (καὶ σὲ πολὺ δύσκολες ἡμέρες τῶν ἀρχαίων καιρῶν).

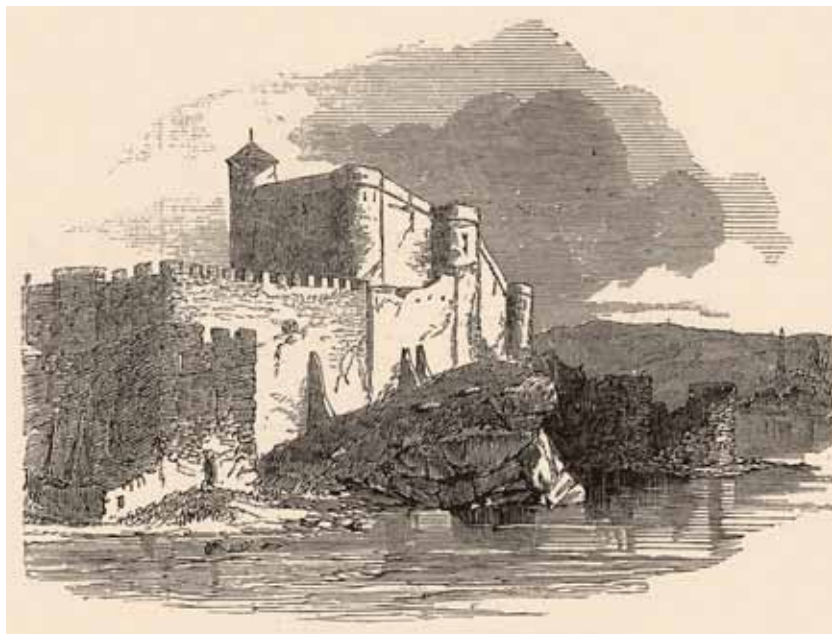
Γεωργία, ἀμπελοργία, συγκομιδὴ χόρτου, κτηνοτροφία, ἐκτροφή ἀλόγων, μεταπρατικὸ ἐμπόριο καὶ χειροτεχνία γιὰ τὰ ἀπαραίτητα. Αὐτὴ ἦταν ἡ μονότονη καθημερινὴ ζωὴ τῶν Ἑλλήνων ποὺ κατοικοῦσαν ἀνάμεσα στὸ δέλτα τοῦ Δούναβη καὶ τὸν κόλπο τοῦ Δνείπερου, καὶ ζοῦσαν ἀνάμεσα σὲ βορειοθρακικὰ, σκυθικὰ καὶ ἄλλα διάφορα ἔθνη. Βίος ἀπλὸς καὶ βαρετός, σὰν τὰ ἄδεια τοπία τῆς στέπας. Καλὰ τὰ λέει ὁ Ἡρόδοτος γιὰ τὴ σκυθικὴ μεσοποταμία. «Ἀξιοπερίεργα πράγματα δὲν ἔχει αὐτὴ ἡ χώρα, ἐκτὸς ἀπὸ πολλοὺς καὶ μεγάλους ποταμούς καὶ τὴν ἕκτασή της.» Τὸ μόνο ἐνδιαφέρον ποὺ βρῆκε νὰ σημειώσει εἶναι ὅτι ἐδῶ ὑπάρχει τὸ ἴχνος ἀπὸ τὸ πάτημα τοῦ Ἡρακλῆ, μιὰ πατούσα («δὺο πῆχες μῆκος»), σὲ ἓνα λιθάρι κοντὰ στὸν ποταμὸ Τύρα (*Ἱστορίαι* Δ, 82). Παντοῦ στὸν Εὐξείνο ὁ Ἡρακλῆς. Παντοῦ καὶ ὁ Ἀπόλλων Ἰητρός, ὁ ὁποῖος λατρευόταν στὴν Τύρα κοντὰ στὴν Ἀθηναῖα, τὴ Δῆμητρα καὶ τὴν Κόρη, τὸν Διόνυσο· γεωργοὶ καὶ ἀμπελοργοὶ ἦταν οἱ ἄνθρωποι. Εἶχαν πάντως θεοποιήσει καὶ τὰ δύο κυρίαρχα στοιχεῖα τοῦ ἄμεσου περιβάλλοντός τους, τὸν ποταμὸ Τύρα καὶ τὸν Εὐξείνο Πόντο. Οἱ δὺο θεοὶ ἐμφανίζονται σὲ νομίσματα τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς μετὰ τὴ μορφὴ νεαρῶν ἀντρῶν, κάποτε-κάποτε καὶ κερασφόρων.

Λίγα, ἐλάχιστα πράγματα γνωρίζουμε γιὰ τὶς δὺο μακρινὲς ἰωνικὲς ἀποικίες ποὺ χτίστηκαν ἀντικριστὰ μέσα στὸν κόλπο ὅπου ἐκβάλλει ὁ Τύρας. Ἡ δεσπόζουσα θέση τῆς Τύρας στὴν εἴσοδο τοῦ κόλπου (νότια τῆς σύγχρονης πόλης Μπίλχοροντ-Ντνεστρόφσκι) ἦταν τόσο στρατηγικὴ, ὥστε ὁ χῶρος ποὺ κατοικήθηκε πρώτη φορὰ γύρω στὸ 550 π.Χ. νὰ κατοικεῖται μέχρι σήμερα. Πάνω στὰ εἰρήπια τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς πόλεως οἱ Βυζαντινοὶ ἔχτισαν τὸ Ἀσπρόκαστρο. («Ἀσπρον»), γράφει ὁ αὐτοκράτορας Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος («διὰ τοὺς λίθους αὐτοῦ φαίνεσθαι καταλεύκους»). Ὅμως, ὅταν ἔγραφε ὁ Πορφυρογέννητος, τὸν 10ο αἰώνα, τὸ Ἀσπρόκαστρο καὶ τὰ ἄλλα πέντε κάστρα ποὺ βρίσκονταν ἀνάμεσα στὶς ἐκβολὲς τοῦ Δνείπερου καὶ τοῦ Δούναβη ἦταν ἐρημόκαστρα*. Ρῶσοι, Οὐζοι, Χάζαροι, Τοῦρκοι καὶ Πετσενέγοι δὲν εἶχαν ἀφήσει οὔτε λιθάρι ὄρθιο.

* «Ἐν αὐτοῖς δὲ τοῖς τῶν παλαιοκάστρων κτίσμασιν εὐρίσκονται καὶ ἐκκλησιῶν γνωρίσματά τινα καὶ σταυροὶ λαξευτοὶ εἰς λίθους πωρίνους, ὅθεν καὶ τινες παράδοσιν ἔχουσιν, ὡς Ρωμαῖοι ποτὲ τὰς κατοικίας εἶχον ἐκείσε.» Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος (905-959), *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμαίων* 37/60-67.

* Πάνω σὲ αὐτὴ τὴ θάλασσα διαδρομῆ, ὅπου λόγῳ τῶν ἐκβολῶν καὶ τῶν βάλτων ἡ ἀκτογραμμὴ δὲν ξεχωρίζει, «τὸ στόμιον τοῦ τεναγούς τοῦ Δνειστέρου εἶναι τὸ μόνον ἀσφαλὲς καταφύγιον διὰ τὰ πλοῖα», γράφει ὁ ρωσικὸς *Ναυτιλιακὸς Ὁδηγὸς* τοῦ 1912. Φαντάζεται κανεὶς τὴ σημασίαν τοῦ Ἀσπρόκαστρο-Ἀκκερμάν γιὰ τοὺς ναυτιλλόμενους, πρὶν ἀπὸ τὴν ἰδρυση τῆς Ὀντέσσας (τὸ 1794).

Μετὰ τὸ 1261, ὅταν ὁ αὐτοκράτορας Μιχαὴλ Η΄ Παλαιολόγος παραχώρησε στὴν αὐτόνομη ἰταλικὴ ναυτικὴ πόλιν Γένοβα τὰ προνόμια τῆς ἐλεύθερης ναυσιπλοΐας καὶ τοῦ ἐμπορίου τοῦ Εὐξείνου, οἱ Γενοβέζοι ἔχτισαν πάνω στὰ ἐρείπια τοῦ Ἀσπρόκαστρο τὸ ὄχυρὸ Τσετάτσα Ἀλμπα. Τὴν παράδοση τῶν ἄσπρων λίθων διατήρησαν καὶ οἱ Ταταρομογγόλοι καὶ οἱ Ὀθωμανοὶ Τοῦρκοι, οἱ ὁποῖοι ὠνόμασαν τὸ κάστρο Ἀκκερμάν. «Ἀκ» στὰ τουρκικὰ σημαίνει λευκό. Καὶ ἀπὸ τὰ ναυτικὰ βιβλία, τοὺς Πορτολάνους καὶ τοὺς Ὁδηγούς τῆς Μαύρης Θάλασσας, γνωρίζουμε πόσο σημαντικὸ ἦταν αὐτὸ τὸ ἄσπρο κάστρο γιὰ τὰ πλοῖα ποὺ παρέπλεαν τὴν ἀλίμενη ἀκτὴ ἀνάμεσα στὸ δέλτα τοῦ Δούναβη καὶ τὸ λιμάνι τῆς οὐκρανικῆς Ὀδησοῦ*.

144. Τὸ μεσαιωνικὸ κάστρο τοῦ Ἀκκερμάν στὴ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ οὐκρανικοῦ Dnestrovs'kyy Lyman, ὅπου ἐκβάλλει ὁ Δνειστέρος (ἀρχαῖος Τύρας), θυμίζει ὅτι ἡ στρατηγικὴ αὐτὴ περιοχὴ (ἡ ἀλλοτινὴ Βεσσαραβία τῶν Μολδαβῶν ἢ τὸ Μπουτζάκ τῶν Τατάρων) βρισκόταν ὑπὸ ὀθωμανικὸ ἔλεγχο ὡς τὸ 1806, ὅταν τελικὰ τὴν κατέλαβαν οἱ Ρῶσοι. Χαρακτικὸ τοῦ 19ου αἰ.

Πάνω στὰ ἐρείπια τῆς ἰωνικῆς Τύρας, οἱ Βυζαντινοὶ εἶχαν χτίσει τὸ Ἀσπρόκαστρο. Οἱ Γενοβέζοι τὸ ἐπισκεύασαν καὶ τὸ ὠνόμασαν Τσετάτσα Ἀλμπα. Οἱ Τάταροι καὶ οἱ Τοῦρκοι τὸ εἶπαν Ἀκκερμάν καὶ οἱ Σλάβοι Μπέλγχοροντ. Σὲ ὅλες τὶς γλώσσες τὸ νόημα εἶναι τὸ ἴδιον: Ἀσπρὸ Κάστρο, Ἀσπρὴ Πόλις. Τὸ μεσαιωνικὸ ὄχυρὸ, στὰ νότια τῆς σύγχρονης οὐκρανικῆς πόλεως Μπίλγχοροντ-Ντεσετρόφσκαι, ἔλεγχε τὸν ποταμόδρομο πρὸς τὰ βόρεια Καρπάθια καὶ τὴν Πολωνία.

Οἱ δύο μεσαιωνικὲς ἐκκλησίες του, μία ἐλληνορθόδοξη γιὰ Ρωμιούς πραγματευτὰδες καὶ ντόπιους Μολδαβούς καὶ μία γρηγοριανὴ γιὰ Ἀρμένιους πραγματευτὰδες καί, κυρίως, γιὰ τοὺς ξακουστὸς ἐμπόρους γαλιῶν ποὺ περνοῦσαν ἀπὸ δῶ πηγαίνοντας πρὸς τὶς εὐρωπαϊκὲς ἀγορές, ἐπισημαίνουν τὴ στρατηγικὴ σημασίαν τοῦ ὀθωμανικοῦ κάστρο στὸ σταυροδρόμι τριῶν κόσμων: τοῦ ταταροῖσλαμικοῦ κόσμου τῆς στέπας καὶ τῆς Κριμαίας, τοῦ ἀνατολικοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τῆς τουρκοκρατούμενης Μαύρης Θάλασσας καὶ τῆς Βαλκανικῆς, καὶ τοῦ κόσμου τῆς κεντροευρωπαϊκῆς (Δύσης).

Ἡ ἀρχαία Τύρα λοιπὸν ἀποτελεῖ τὸ κατώτερο οἰκιστικὸ στρώμα τοῦ κάστρου. Οἱ ἀνασκαφές ἔχουν φέρεи στὸ φῶς ἀμφορεῖς, ἀπὸ τοὺς γνωστοὺς τύπους τῶν ἀγγείων ποὺ χρησιμοποιοῦσαν οἱ Χιῶτες γιὰ τὴ μεταφορὰ τῶν κρασιῶν τους τὸν 6ο καὶ 5ο π.Χ. αἰῶνα, κεραμικὴ τῆς Σάμου, τῆς Θάσου καὶ τῆς Ἡράκλειας Ποντικῆς, μελανόμορφους κύλικες καὶ λυχνάρια ἀπὸ διάφορα ἰωνικὰ ἐργαστήρια.

Στὸν χῶρο τῆς ἀνασκαφῆς δὲν ἔχουν βρεθεῖ κατάλοιπα ἱερῶν ἢ ἄλλων σημαντικῶν δημοσίων κτιρίων. Τὰ τελευταῖα χρόνια ὅμως ἐντοπίστηκε ἓνα μικρὸ τμήμα τοῦ τείχους, μιὰ προέκταση τῆς ὀχύρωσης ποὺ περιέβαλλε τὶς νέες συνοικίες τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνα, καὶ ἓνας καλοχτισμένος κυκλικὸς πύργος (δὲς εἰκ. 147) ποὺ ἀνήκει στὴν τελευταία ἐποχὴ τῆς ἀκμῆς τῆς ἐλληνικῆς πόλεως, πρὶν φανοῦν οἱ πρῶτοι Σαρμάτες ἵππεῖς στὸ βῆθος τοῦ ἄδειου ὀρίζοντα τῆς στέπας. Σὲ αὐτὲς τὶς ἐλληνιστικὲς συνοικίες ἀποκαλύφθηκαν θεμέλια πλούσιων οἰκιῶν, ὅπου χρησιμοποιήθηκαν καὶ ἐνσφράγιστα τοῦβλα φερμένα ἀπὸ τὴ Σινώπη· τέτοια πολυτέλεια! Ὁ πρόχειρος τρόπος οἰκοδόμησης καὶ τὰ εὐτελῆ ὑλικά ποὺ χρησιμοποιήθηκαν γιὰ τὴν κατασκευὴ ὀρισμένων ἄλλων κατοικιῶν φανερώνουν τὶς ἔντονες κοινωνικὲς διαφορὲς τῆς ἐποχῆς. Οἱ («ἔχοντες»), οἱ («εὐποροῦμενοι») καὶ οἱ («ισχύοντες») (ποὺ ἐμφανίζονται σὲ ἓνα ψήφισμα τῆς γειτονικῆς Ὀλβίας) φαίνεται ὅτι καὶ ἐδῶ μονοπωλοῦσαν ὅλα τὰ ἀξιώματα καὶ μοιράζονταν μεταξὺ τους τὸν πλοῦτο, ὅταν ἄρχισε νὰ πέφτει τὸ ἐπίπεδο τῆς ζωῆς. Ἀκόμα καὶ τοὺς τρομοκρατημένους χωρικοὺς ἐκμεταλλεύτηκαν, ἀναγκάζοντάς τους νὰ καταταγοῦν στὸ στράτευμα γιὰ νὰ συγκροτήσουν σώματα ἀνάμεικτα μὲ δούλους, («μιζοέλληνες») καὶ κληρούχους, ἓνα εἶδος μισθοφορικῆς στρατοῦ ἀπὸ ἄμισθους ὅμως ἄντρες.

Δίσεχτοι καιροί. Ἀγροῖκοι Σκύθες ἀπὸ τὸν Δνεῖπερο καὶ τὸν Δόν, ἐξαγριωμένοι Γέτες ἀπὸ τὸν Προῦθο, τὸν Σερέτη, τὸν Δούναβη, Σαρμάτες κι ἄλλοι νομάδες ἀρχαίας ἱραδικῆς καταγωγῆς ἀπὸ τὶς ἀνατολικὲς ἄκρες τῆς στέπας, τριγυροῦσαν σὰν τοὺς λύκους ἐξῶ ἀπὸ τὰ τείχη. Ἡ καταστροφὴ τῶν πλούσιων οἰκιῶν χρονολογεῖται γύρω στὸ 100 π.Χ. Γιὰ τὴν Τύρα τῆς ὕστερης Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς δὲν ὑπάρχουν οὔτε γραπτὲς οὔτε ἀρχαιολογικὲς μαρτυρίες. Ἄλλωστε ἀκόμα καὶ οἱ νεκροπόλεις, ποὺ θὰ παρεῖχαν ἀρκετὰ δεδομένα, βρίσκονται θαμμένες στὸ κέντρο τῆς σύγχρονης πόλης.

Ἡ ἐλληνορωμαϊκὴ Τύρα καταστράφηκε ὀλοσχερῶς τὸ 250-260 μ.Χ. ἀπὸ τοὺς Γότθους. Ἀπὸ τὴ («μεταγοτθικὴ») ἐποχὴ, σῶθηκαν τὰ θεμέλια ἑνὸς καὶ μόνου οἰκήματος. Χρονολογεῖται στὸν 4ο αἰῶνα, τὸ ἐμβαδόν του εἶναι μόνις 55 τετρ. μέτρα καὶ τὰ χονδροειδῆ ἀγγεῖα ποὺ ἀποκαλύφθηκαν ἐδῶ ἦταν βαρβαρικῆς παραγωγῆς. Ὑστερα ἤρθαν οἱ Οὐννοι...

Ἴσως ἓνα μέρος τῆς ἐρειπωμένης πόλης νὰ καλύφθηκε ἀπὸ τὰ νερὰ καὶ τὴν ἰλὺ τοῦ ποταμοῦ. Ὁ ἀβαθὴς κόλπος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνασκαφεῖ, γιὰτὶ τὸ ποτάμι κατεβάζει τεράστιες ποσότητες λάσπης καὶ τὸ ἀνάπτυγμα τῶν ἀκτῶν ἔχει ἀλλοιωθεῖ. Ὁ κόλπος δὲν ἀποτελεῖ μέρος τῆς θάλασσας, ἀλλὰ ἔχει σχηματιστεῖ ἀπὸ τὰ νερὰ τοῦ Δνεϊστερου. Ἡ ναυσιπλοία ἐδῶ ἦταν ἀνέκαθεν πάρα πολὺ δύσκολη, ἐξαιτίας τῶν ρηχῶν νερῶν, τῆς λασπουριᾶς καὶ τῶν ρευμάτων ποὺ ἀλλάζουν συχνὰ κατεύθυνση, κι ἄλλοτε πᾶνε πρὸς

τις ἐκβολές τοῦ ποταμοῦ, ἄλλοτε κατεβαίνουν πρὸς τὴ θάλασσα. Ἡ πιὸ ἐπικίνδυνη ἐποχὴ εἶναι ἡ ἀνοιξή, ὅταν ἀρχίζουν νὰ σπᾶνε οἱ πάγοι ποὺ ἔχουν καλύψει τὸ τέναγος.

Ἡ Τύρα καὶ τὸ Νικώνιον ζοῦσαν μέσα στὸν πάγο ἀπὸ τις ἀρχές ἢ τὰ μέσα Ὀκτωβρίου μέχρι τὸν Μάρτιο. Μὲ ποιὸς μοιράζονταν τοὺς παγερούς χειμῶνες καὶ τὴν ἀφόρητη καλοκαιρινὴ ἀτμόσφαιρα τῆς βαριᾶς παραποτάμιας ὑγρασίας οἱ Μιλήσιοι ποὺ ἤρθαν ἀπὸ τις ἐκβολές τοῦ Μαιάνδρου στὶς ἐκβολές τοῦ Τύρα τὸν 6ο π.Χ. αἰώνα; Κατὰ τὸν Ἡρόδοτο, ὁ Δούναβης ἀποτελοῦσε τὸ σύνορο ἀνάμεσα στοὺς Θράκες καὶ τοὺς Σκύθες. Ὅμως τὰ ὅρια τῶν δύο γειτονικῶν λαῶν ἦταν πάντα ἀρκετὰ ἀσπῆ καὶ μεταβλητὰ. Ἔτσι, μὲ βάση τις νεότερες ἀρχαῖες πηγές, κυρίως τὸν Στράβωνα, ἀλλὰ καὶ τις ἀρχαιολογικὲς ἔρευνες ποὺ ἔγιναν, τὸ θρακικὸ σύνορο πρέπει νὰ μεταφερθεῖ λίγο βορειότερα. Δηλαδή ἡ γῆ τῶν Θρακῶν ἐκτεινόταν ὡς τις ὄχθες τοῦ Δνεϊστερου, καὶ σὲ αὐτὴ τὴ μεσοποταμίᾳ ἤρθαν νὰ κατοικήσουν καὶ ὁμάδες Σκυθῶν.

Οἱ θρακοσκυθικὲς διαφορὲς καὶ συγγένειες οὐδέποτε ἀπασχόλησαν τοὺς Ἕλληνας, γιατί σὲ ἐκεῖνα τὰ ἀκατοίκητα καὶ ἀνώνυμα μέρη — ὅπου κατόρθωσαν νὰ ἐγκατασταθοῦν καὶ νὰ στεργιώσουν, νὰ φτιάξουν πόλεις-κράτη (δηλαδή ὀλοκληρωμένους πολιτειακοὺς ὀργανισμούς), νὰ ὀργανώσουν τὴν ἐρεβώδη ὑπαιθρο καὶ νὰ προσελκύσουν ξένα κι ἀγνωστα ἔθνη—, τὸ πρωταρχικὸ ζήτημα ἦταν ἡ ἐπιβίωση καὶ ἡ ἀπρόσκοπτη συνέχεια τοῦ βίου. Ἄλλωστε, ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ ἄφησε ὁ πολυταξιδεμένος Ἡρακλῆς τὸ χνάρι ἀπὸ τὸ πάτημά του στὸν Τύρα, ὁ λόγος ὑπαρξῆς τῶν ἐλληνικῶν κοινωνιῶν στὶς ἄγριες σκυθικὲς ἐρημίες ἦταν ἡ ἐκμετάλλευση τοῦ ἀπεριόριστου φυσικοῦ πλούτου, ἡ ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνατοτήτων καὶ ὁ ἔλεγχος τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν μεταφορῶν.

Οἱ ἐξαγωγὲς σιτηρῶν, ζώων, δερμάτων καὶ ἄλλων κτηνοτροφικῶν προϊόντων ἀπὸ τὴ λεκάνη τοῦ Δνεϊστερου ἦταν ἡ κύρια πηγὴ πλουτισμοῦ καὶ τῶν Ἑλλήνων τοῦ 19ου αἰώνα, ποὺ ἔσπευσαν νὰ ἐγκατασταθοῦν στὴν περιοχὴ μόλις οἱ Ρῶσοι ἐνσωμάτωσαν στὴν ἐπικράτειά τους τὴ μολδαβικὴ ἐπαρχία τῆς Βεσσαραβίας, δηλαδή τὰ ἐδάφη μετὰξὺ Δνεϊστερου, Προύθου καὶ δέλτα τοῦ Δούναβη*. Οἱ νεοφερμένοι, παραδοσιακοὶ Ἀνατολίτεςπραματευτάδες μὲ εὐρωπαϊκὲς ἐμπορικὲς ἐμπειρίες ἀλλὰ καὶ προοδευτικὲς ἀντιλή-

* Στὴ διάρκεια τοῦ Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1806-1812, οἱ Ρῶσοι κατέλαβαν ξανά τὴν παραμεθόρια Βεσσαραβία, μέχρι καὶ τὸν βόρειο βραχίονα τοῦ δέλτα τοῦ Δούναβη, καὶ τὴν ἐνσωμάτωσαν στὴν Αὐτοκρατορία τους.

Ἡ Βεσσαραβία, τὸ βορειοανατολικότερο τμήμα τῆς μεσαιωνικῆς Μολδαβίας, ἦταν κατοικημένη ἀπὸ διάφορες ἐθνοτικές, χριστιανικὲς καὶ μουσουλμανικὲς. Πληθυσμιακὰ καὶ πολιτισμικὰ ὑπερτεροῦσε τὸ μολδαβικὸ στοιχεῖο. Οἱ Μολδαβοὶ εἶναι ἕνας κλάδος τῆς ἀρχαίας ἐθνοτικῆς οἰκογένειας τῶν Ρομάνι (ἀπὸ τὴν ὅποια συγκροτήθηκαν τὰ σύγχρονα κράτη τῆς Ρουμανίας καὶ τῆς Μολδὸβας).

Ἡ γλώσσα τῶν Μολδαβῶν εἶναι ἡ λατινογενὲς ρουμανικὴ, ἡ θρησκεία τους ἡ χριστιανικὴ ὀρθόδοξη, ἡ οὐσία ποὺ τοὺς συνένωνε στὴ διάρκεια τῆς ὀθωμανικῆς ἐπικυριαρχίας ἦταν ἡ κωνσταντινουπολιτικὴ κληρονομία, σύμφυτη μὲ τὴ μολδαβικὴ παράδοση, τὸν ἀκριτικὸ πατριωτισμὸ καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἀντίστασης στὶς προσπάθειες ἐσλαβισμοῦ ἢ ἐλατινισμοῦ τους. Δεξ καὶ Κεφάλαιο Ε'.

145. Στύπη ἢ πετροειδής. Γλυκόγευστο αὐτοφυὲς χόρτο τῆς στεπώδους οὐγγρικῆς πεδιάδας καὶ τῆς μολδαβοουκρανικῆς καὶ ρωσικῆς στέπας τοῦ μαυροθαλασσίτικου Βορρᾶ. Ἡ «stipa penata» ἀνήκει στὰ ἀγρωστώδη ἢ σιτώδη νομευτικὰ φυτὰ καὶ τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ 100 περίπου εἶδη τῆς εἶναι κατ'ἀλλήλα γιὰ φορβὴ (τροφή ἵππων). Λόγω τῆς ἐξαιρετικῆς ποιότητος τῆς στύπης, καθὼς καὶ τῆς πυκνότητος τῶν ὑγρῶν λιβαδιῶν καὶ ὑδροβιότοπων τῆς στέπας, ἡ ἀπέραντη αὐτὴ ἔκταση ἦταν ἕνας παράδεισος γιὰ ἄγρια ἄλογα, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὰ ἄλογα τῶν Ἀσιατῶν νομάδων ποὺ μετακινούταν πρὸς τὴ «Δύση».

Μήπως ἄραγε πρόκειται γιὰ τὴν πετροειδὴ στύπη ἢ συγγὴ ἀναφορὰ τοῦ Ἡρόδοτου στὰ «φερὰ ποὺ αἰωροῦνται» στὴ Σκυθία, ὅπου «γῆ καὶ ἀέρας εἶναι ὅλο φτερά ποὺ ἐμποδίζουν τὴν ὄρατότητα»; Ὁ ἴδιος δίνει τὴν ἐξήγησιν ὅτι «οἱ Σκύθες καὶ οἱ γείτονές τους, μιλώντας γιὰ φερά, περιγράφουν τὴν πυκνὴ χιονόπτωση» (Ἱστορίαι Δ, 7 καὶ 31).

Ἀλλὰ ὅταν ξυρῖζει ὁ βοριάς τὴ στέπα, ξυρῖζει καὶ τὴν κορυφὴ τῆς εὐθρυπτῆς στύπης, ποὺ ταξιδεύει μὲ τὴν ταχύτητα τοῦ ἀνέμου καὶ καλύπτει τὸν ἄδειο ὀρίζοντα.

ψεις οί περισσότεροι, προσέδωσαν κοσμοπολίτικο χαρακτήρα στη μεσαιωνική αγορά τής ρωσοκρατούμενης Βεσσαραβίας. Βελτιώνοντας τήν αγροτοκτηνοτροφική παραγωγή και άνοιγοντας τούς έμπορικούς δρόμους, άνοιξαν νέες προοπτικές για τήν οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη τοῦ τόπου.

Μέχρι τή ρωσική κατάκτηση, τὸ 1812, και τήν έλευση τῶν Έλλήνων επιχειρηματιῶν, οί ντόπιοι πληθυσμοί εἶχαν ζήσει ἐπὶ αἰῶνες στήν πολυσύχναστη έρημιὰ τῆς στέπας, ανάμεσα σέ παγωμένα ποτάμια και άνεκμετάλλευτα βοσκοτόπια, περικυκλωμένοι ἀπὸ ἀπειλητικές και άντιμαχόμενες δεσποτικές δυνάμεις. Ήταν ἡ Ὀθωμανική Αὐτοκρατορία και τὸ ὑποτελές στοὺς Ὀθωμανοὺς Χανάτο τῶν Τατάρων τῆς Κριμαίας και τοῦ μαυροθαλασσίτικου Βορρά· ἦταν τὸ Μεγάλο Δουκάτο τῆς έπεκτατικῆς Πολωνίας· ἦταν ἡ έπεκτατική Αὐτοκρατορία τῶν Ἀψβούργων τῆς Αὐστροουγγαρίας· και ἦταν ἡ έπεκτατική τσαρική Αὐτοκρατορία τῆς Ρωσίας, ποὺ έμφανίζοταν ὡς προστάτης τῶν ὑπόδουλων Ὀρθοδόξων. Ὁ ἴδιος πάντα συνωστισμὸς σέ αὐτὸν τὸν παραμεθόριο τόπο, τὸν μετέωρο ανάμεσα στὰ Βαλκάνια και τήν Ἀνατολική Εὐρώπη, τὴ μαυροθαλασσίτικη λεκάνη και τίς κεντροευρωπαϊκές πεδιάδες, τὸν χριστιανικὸ και τὸν μουσουλμανικὸ κόσμο, τήν Ἀνατολική Ἐκκλησία και τὴ Δυτική ἢ τίς Μεταρρυθμιστικές Ἐκκλησίες, τίς σλαβικές πολιτισμικές επιδράσεις και τίς έλληνικές ἀξίες τοῦ μεταβυζαντινοῦ πολιτισμοῦ, ποὺ έκπορεύονταν ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο και τὸ Ἅγιον Ὄρος, τούς φαναριώτικους κύκλους και τήν άρχουσα μολδαβική τάξη, τὰ παλαιὰ μοναστηριακά ιδρύματα και τὰ έκατοντάδες διάσπαρτα κελιά τῶν Ἡσυχαστῶν. Φεουδαρχικές κοινωνικές δομές και κλειστές έθνοτικές ομάδες, κοινωνίες έχθρικές μεταξύ τους, καταδικασμένες νά βλέπουν τὰ στρατεύματα τῶν Μεγάλων Δυνάμεων νά προσελάνουν στὰ ἐδάφη τους, νά συγκρούονται, νά υποχωροῦν μετὰ ἀπὸ ταπεινωτικές ἤττες ἢ θριαμβευτικές νίκες και νά συνάπτουν συνθήκες για τήν ἀναδιανομή τῶν ὑπὸ ἀμφισβήτηση περιοχῶν, ἀδιαφορώντας για τίς καταστροφές ποὺ εἶχαν προξενήσει, τίς εντάσεις ποὺ εἶχαν προκαλέσει και τὰ αντίποινα ποὺ ἀκολουθοῦσαν, ὅταν ἀποχωροῦσαν οί τελευταῖες ὀπισθοφυλακές ἀπὸ τὴ ρημαγμένη ὕπαιθρο.

Ἐνα μεγάλο μέρος τῆς εὐφορής βεσσαραβικής γῆς ἀνήκε στοὺς εκπροσώπους τῆς πεφωτισμένης φαναριώτικης ἀριστοκρατίας, ποὺ κυβερνοῦσε τὸν τόπο κατ' ἐντολή τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ὡς τὸ 1806. Λόγω τῶν ἀπαρχαιωμένων μεθόδων καλλιέργειας, ἡ ἀποδοτικότητα τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς ἦταν δυσανάλογα χαμηλή, γεγονός ποὺ εἶχε ἄμεση ἐπίπτωση στὸ χαμηλὸ ἐπίπεδο τῆς ζωῆς τῶν χωρικῶν. Μὰ τὰ ἔσοδα τῶν κτηματιῶν ἦταν τεράστια, γιατί ἀντισταθμίζονταν ἀπὸ τὸ πλῆθος και τὸ μέγεθος τῶν κτημάτων ποὺ κατεῖχαν*. Ἀπέραντες ἐκτάσεις εἶχαν περιέλθει στὰ χέρια τῶν Φαναριωτῶν, συνήθως μετὰ τὴ μορφή τῆς προίκας ἀπὸ γάμους μετὰ Μολδαβές άρχοντοπούλες και κόρες τῶν φαναριώτικων οἰκογενειῶν ποὺ μονοπωλοῦσαν τὰ στέμματα τῶν Παραδουνάβιων Ἡγεμονιῶν. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ περίπτωση τῆς Μολδαβῆς άρχόντισσας Ἐλισάβερ Ὑψηλάντη, τὸ γένος Βακαρέσκου. Ὄταν τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1821, φιλοξενού-

* Τὸ πρόβλημα τῆς χαμηλῆς ἀποδοτικότητας τῆς καλλιεργήσιμης γεωργικῆς γῆς ἴσχυε, καθὼς φαίνεται, και στή διάρκεια τῆς Ἀρχιούτης. Καί τότε ὅμως, ἀντιμετωπιζόταν μετὰ τήν ἀντιστάθμιση τῶν μεγάλων ἐκτάσεων και τῆς φτηνῆς εργατικῆς δυνάμεις. Ἐτσι ἐξηγεῖται τὸ ἐντυπωσιακὸ μέγεθος τῆς χώρας τῶν Τυρίων και Νικωνίων, ἀλλὰ και τὸ πλῆθος τῶν χωριῶν ποὺ δούλευαν για τίς σιταγορές τῶν δύο ἑλληνικῶν πόλεων τοῦ Δνεύστερου. Οἱ «έγοντες» και «ἀσχύοντες» πολίτες, οἱ ὁποῖοι ζοῦσαν πίσω ἀπὸ τὰ τείχη τῶν ἀστικῶν κέντρων, δὲν ενδιαφέρονταν για τήν καλύτερη ὀργάνωση τῆς παραγωγῆς και τήν ἐπένδυση σέ άρδευτικά έργα· ὑπολόγιζαν μόνον τὴ σοδειὰ καὶ ὄχι τὸν δυσανάλογο κόστο τῶν χωρικῶν για τὴ συγκέντρωσή της.

146α, β. Στὸν δενδροσκεπὴ αὐλόγυρο τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς στὰ Θεραπειά, τὸ βοσπορινὸ θέρετρο τῆς Κωνσταντινούπολης, ὑπάρχει ἓνα κοιμητήριο ὅπου ἀναπαύονται ἀπόγονοι τῆς φαναριώτικης ἀριστοκρατίας τῶν Παραδουνάβιων Ἡγεμονιῶν. Ἀνάμεσα σὲ πολυτελῆ οικογενειακὰ μνήματα καὶ ὑπέροχες ὄργανιες, βρίσκεται ὁ σεμνὸς τάφος τοῦ Σωφρονίου Φωτοπούλου (1845-1914), Ἀρχιμανδρίτη ἐν Κισινόβιου, ποὺ ἀπεβίωσε τὸν Αὐγούστο τοῦ 1914, λίγο πρὶν ξεσπάσει ὁ Πρῶτος Παγκόσμιος πόλεμος καὶ ἀλλάξει ἡ γεωπολιτικὴ μορφή τῆς εὐξεινοποντιακῆς λεκάνης.

Πόλη, Ἰούλιος 2000.
Ἡ Ἁγία Παρασκευή, χτισμένη στὴν εἴσοδο τοῦ κόλπου τῶν Θεραπειῶν (πιθανότατα στὸν χῶρο κάποιου ἀρχαίου ἱεροῦ), ἀντικρίζει τὸ στόμιό τοῦ Βοσπόρου: τὶς Συμπληγάδες στὴν εἴσοδο τοῦ Εὐζείνου, ἀπ' ὅπου κατεβαίνουν τὰ μπουγάζια στὰ ὁποῖα ὀφείλεται τὸ δροσερὸ καλοκαιρινὸ κλίμα τῶν Θεραπειῶν. Χάρη στὸ καλὸ κλίμα ξεκαλοκαίριάζαν ἐδῶ οἱ Πολῖτες καὶ οἱ Παραδουνάβιοι ἄρχοντες. Γιὰ τὰ Θεραπειὰ καὶ τὴν Ἁγία Παρασκευή δες καὶ σ. 80.

σε στὸ σπῆτι τῆς στὸ Κισινόβιον (Chişinău) τοὺς Ἕλληνες ἐπαναστάτες ποὺ θὰ ἀποφάσιζαν γιὰ τὴν ἀναγκαστικὴ ἐπίσπευση τῆς κήρυξης τοῦ Ἀπελευθερωτικοῦ Ἀγώνα, ἡ μητέρα τῶν τεσσάρων ἐνθερμῶν πατριωτῶν προσέφερε στὴν ἱερὴ ὑπόθεση τὸ κτήμα τῆς στὴν Κοζνίτσα. Τὸ ἐτήσιο εἰσόδημα ἀπὸ αὐτὸ καὶ μόνο τὸ κομμάτι γῆς ἦταν 52.000 ρούβλια: ποσὸ πραγματικὰ πριγκιπικοῦ ἐπιπέδου*.

Πέντε ἡμέρες ἀργότερα, ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης ἐγκατέλειπε τὸν Δνεῖστερο, γιὰ νὰ διαβεῖ τὸ ρωσικὸ σύνορο στὸν Προῦθο καὶ νὰ ὑψώσει τὴ σημαία τῆς Ἀνεξαρτησίας στὸ Ἰάσι, πρωτεύουσα τῆς διχοτομημένης Ἡγεμονίας τῆς Μολδαβίας. Ἡ διάβαση τοῦ Προῦθου ἔγινε στὶς 22 Φεβρουαρίου τοῦ 1821. Τὴν παραμονή, στὴ συμβολὴ τοῦ Προῦθου μὲ τὸν Δούναβη, 150 ναῦτες, Κεφαλλονίτες οἱ περισσότεροι, ἔδωσαν τὴν πρώτη μάχη τοῦ Ἀγώνα, πολεμώντας λυσσῶδῶς ἐναντίον τῆς τουρκικῆς φρουρᾶς ποὺ στάθμευε στὸ μολδαβικὸ Γαλάτσι.

Ἡ ἀκαριαία ἀντίδραση τοῦ Σουλτάνου καὶ ἡ ταχύτατη κινήση τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν, γιὰ τὴν παραδειγματικὴ τιμωρία τῶν κεφαλῶν τοῦ ἐπαναστατημένου γένους καὶ τὴν καταστολὴ τοῦ κινήματος, ἀλλὰ καὶ ἡ δραματικὴ ἐκβίαση τοῦ Ἀγώνα σὲ πολλὰ ἀπὸ τὶς ζωτικότερες περιοχὲς τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας (ὅπως ἡ Σμύρνη, τὸ Αἰβαλί, ἡ Χίος, ἡ Νάουσα), δημιούργησαν μεγάλα ρεύματα Προσφύγων. Ἕνας μικρὸς ἀριθμὸς Προσφύγων ἀπὸ τὴ Μικρασία, τὴ Χίο, τὰ Δωδεκάνησα, τὴ Θράκη καὶ τὴ Μακεδονία κατευθύνθηκε πρὸς τὴ ρωσοκρατούμενη Βεσσαραβία καὶ τὴν πρωτεύουσά τῆς τὸ Κισινόβιον. Ἄλλοι κατέφυγαν στὸν βραχίονα τῆς Κίλιας, στὸ δέλτα τοῦ Δούναβη, ποὺ ἔγινε ἕκτοτε μιὰ διάβαση ὑπὸ πλήρη ἐλληνικὸ ἔλεγχο, καθὼς κανεὶς δὲν μπορούσε νὰ διασπάσει τὸν κλοιὸ ποὺ εἶχαν φτιάξει οἱ Αἰγαιοπελαγίτες βαρκαροῦδες καὶ ἐργάτες. Αὐτοὶ χῶθηκαν στὶς ρηχάδιες τοῦ βραχίονα καὶ ἀνέλαβαν νὰ περνοῦν τὰ πλοῖα ἀπὸ τὴν εἴσοδο πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ, σηκώνοντάς τα στὰ χέρια.

Ἡ παρουσία τῶν Ἑλλήνων στὴ μαυροθαλασσίτικη μεσοποταμία μετὰ τὸ 1821-1822 βελτίωσε σημαντικὰ τὴν ἀγροτοκτηνοτροφικὴ παραγωγὴ στὰ ὑγρά λιβάδια τῆς λεκάνης τοῦ Δνεῖστερου. Ἀνάμεσα στοὺς Χιῶτες ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὸ Κισινόβιον μετὰ τὴν καταστροφὴ τῆς Χίου τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1822, ἦταν καὶ ἡ οἰκογένεια τοῦ Παντελεήμονος Συναδινοῦ. Μέσα σὲ λίγα χρόνια, οἱ Συναδινοὶ ἔγιναν σημαντικοὶ παράγοντες τοῦ τόπου, ἔκαναν τεράστια περιουσία, συνέβαλαν στὴ δημιουργία ἐνὸς κύκλου καλλιεργημέ-

* Ἡ Ἐλισάβετ ἦταν χήρα τοῦ Κωνσταντίνου Ὑψηλάντη, ἡγεμόνα Μολδαβίας (1799-1801) καὶ Βλαχίας (1802-1806), καὶ μητέρα τῶν τεσσάρων Φιλικῶν: Ἀλέξανδρου (ἀρχηγοῦ τοῦ Ἀγώνα), Νικόλαου, Γεώργιου καὶ Δημήτριου (μετέπειτα ἀρχηγοῦ τοῦ Ἀγώνα). Τὸ σπῆτι τῶν Ὑψηλάντηδων στὸ Κισινόβιον εἶχε μεταβληθεῖ σὲ κέντρο προετοιμασίας τοῦ Ἀγώνα, ἀπὸ τὸ 1820, καὶ ἡ ἀρχόντισσα Ἐλισάβετ συνέχισε νὰ φιλοξενεῖ τοὺς ἰθύνοντες (τὸν Ξάνθο καὶ ἄλλους) πολλοὺς μῆνες μετὰ τὴν ἐναρξὴ τοῦ Ἀγώνα. Ἡ δωρεὰ τοῦ κτήματος ἔγινε στὶς 11 ἢ στὶς 16 Φεβρουαρίου τοῦ 1821, μετὰ ἀπὸ αἴτημα τοῦ Ἀλέξανδρου στὴ μητέρα του.

Τὸ Κισινόβιον (Kishinev) ἦταν πρωτεύουσα τῆς ρωσοκρατούμενης Βεσσαραβίας. Σήμερα ὀνομάζεται Chişinău καὶ εἶναι ἡ πρωτεύουσα τῆς Μολντόβας (πρώην Σοβιετικῆς Δημοκρατίας τῆς Μολδαβίας τῆς ΕΣΣΔ ἕως τὸν Αὐγούστο τοῦ 1991). Βρίσκεται στὴ λεκάνη τοῦ μέσου Δνεῖστερου.

νων ἀνθρώπων καὶ τὸ 1912, ὁ ἐγγονὸς τοῦ πρώτου ἐκείνου Παντελεήμονα, Παντελεήμων κι αὐτός, ἔγινε δήμαρχος τῆς βεσσαραβικῆς πρωτεύουσας. Οἱ νεοφερμένοι Ἕλληνες εἶχαν καταφέρει νὰ ἐπιβιώσουν καὶ νὰ προοδεύσουν σὲ ἓναν τόσο μακρινὸ καὶ δύσκολο τόπο, ὅπου ζοῦσαν, ὅπως πάντα, πολλὲς καὶ διάφορες ἐθνότητες (Μολδαβοί, Οὐκρανοί, Ἑβραῖοι, Ρῶσοι, Τάταροι καὶ Τσιγγάνοι) καὶ ὅπου οἱ διεθνεῖς καὶ τοπικὲς ἀντιπαράθεσεις εἶχαν ὀξύνει ἐξαιρετικὰ τὴν κατάσταση. Ἡ ἀνάδειξη τοῦ Συναδινοῦ σὲ δήμαρχο φανερώνει ὅτι τὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο εἶχε κατορθώσει νὰ γίνεῃ ἀποδεκτὸ ἀπὸ ἓνα μεγάλο μέρος τῆς ἀνομοιογενοῦς βεσσαραβικῆς κοινωνίας, πὺν ἀναγνώριζε τὴν πολιτεία τῶν Ἑλλήνων ὡς παράγοντα θετικὸ γιὰ τὴ γενικότερη πρόοδο κι ἴσως νὰ πίστευε ὅτι ἡ ἐλληνικὴ τέχνη τῆς συνύπαρξης θὰ ἐξομάλυνε τὶς κυρίαρχες μολδαβοσλαβικὲς (ἢ ρουμανορωσικὲς) ἀντιθέσεις καὶ θὰ λειτουργοῦσε ὡς καταλύτης στὸ ἀκινήθωδες θέμα τῆς Βεσσαραβίας. Γιατὶ, πράγματι, ἡ μακραίωνη παράδοση τῆς συνύπαρξης καὶ ἡ πολύτιμη κληρονομιά τῆς ἐμπειρίας τοῦ νὰ ζεῖς μὲ ἄλλους — ἄλλο-εθνεῖς, ἀλλόθρησκους, ἀλλόδοξους —, στὸν τόπο σου ἢ σὲ ξένους τόπους, ἦταν μιὰ ὑπόθεση καθαρὰ ἐλληνικὴ. Ἡ ἀνοχὴ καὶ ὁ σεβασμὸς τοῦ ἄλλου ἦταν ἡ πεμπτοσύνη τοῦ οἰκουμενικοῦ πνεύματος πὺν κληροδότησε στὸν ἐλληνικὸ κόσμο ἢ Ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ. Ἀλλὰ στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνα, ὁ οἰκουμενισμὸς (ἔννοια δυσνόητη ἢ ἀκατάληπτη γιὰ ὅλους ἐμᾶς τοὺς Ἑλλαδίτες καὶ Ἑλλαδικούς πὺν διανύσαμε τὴ μακρύτερη περίοδο τῆς ἔξαρσης τῶν ἐθνικισμῶν καὶ ἀποξενωθήκαμε ἀπὸ τὶς πατροπαράδοτες ἀξίες) δὲν εἶχε πλέον θέση στὶς ὑπὸ διάλυση Αὐτοκρατορίες.

Ἐπίσης πρὶν ἀπὸ χιλιετίες οἱ Ἴωνες τῆς Τύρας καὶ τοῦ Νικωνίου δὲν εἶχαν ἀσχοληθεῖ μὲ τὶς θρακοσκυθικὲς διαφορὲς, ἔτσι καὶ οἱ νεοελληνικὲς κοινότητες τοῦ ρωσοκρατούμενου Δνειστερου δὲν ἀνακατεύτηκαν μὲ τὶς ἐθνοτικὲς διενέξεις πὺν ταλαιπωροῦσαν τὴ Βεσσαραβία. Ὁ Πρῶτος Παγκόσμιος πόλεμος ὅμως εἶχε φτάσει καὶ τὰ τοπικὰ προβλήματα (ἢ οἱ λύσεις τὶς ὁποῖες μπορεῖ νὰ εἶχαν νὰ προτείνουν οἱ ἴδιες οἱ κοινωνίες, γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο θὰ ζοῦσαν) δὲν ἐνδιέφεραν καμιά ἀπὸ τὶς ἐμπόλεμες πλευρὲς. Τὸ ζήτημα τῆς Βεσσαραβίας τέθηκε μεταξὺ Ρωσίας καὶ Ρουμανίας, πὺν διεκδικοῦσαν ἢ καθεμιὰ γιὰ λογαριασμὸ τῆς τὴν παραμεθῶριο περιοχῆ. Τότε καὶ μόνον τότε, οἱ Ἕλληνες τοῦ Κισνόβιου αἰφνιδιάστηκαν, καθὼς ἀντιμετώπισαν γιὰ πρώτη φορὰ δυσκολίες καὶ ἀπαγορεύσεις στὴν ἐλεύθερη διακίνηση προϊόντων καὶ στὶς ἐξαγωγές.

Οἱ καιροὶ εἶχαν ἀλλάξει. Οἱ δίαυλοι ἐπικοινωνίας δὲν λειτουργοῦσαν πιά. Ἡ δοκιμασμένη πολιτικὴ τῆς ἀνοχῆς δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ συνεχιστεῖ ἀπὸ τὰ κέντρα τῶν ἐθνικῶν κρατῶν πὺν δημιουργήθηκαν στὴ διάρκεια τοῦ 19ου αἰῶνα κι ὡς τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 20οῦ. Τὸ 1919 μάλιστα, ὁ Ἑλληνικὸς Στρατὸς μὲ 20.000 ἄνδρες, μετὰ τὴν ἀτυχὴ ἐκστρατεία κατὰ τῶν Μπολσεβίκων στὴν Κριμαία, βρέθηκε στὶς ὄχθες τοῦ Δνειστερου νὰ ὑπερασπίζεται τὴ Βεσσαραβία στὸ πλευρὸ τῆς Ρουμανίας.

Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Διασπορᾶς εἶχε χάσει τὸ ἔδαφος κάτω ἀπὸ τὰ πόδια του, ἐνῶ οἱ συμπαγεῖς ἐλληνικοὶ πληθυσμοὶ στὶς πανάρχαιες ἐστίες τῆς Θράκης, τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοῦ Πόντου εἶχαν πάρει τὸν δρόμο τῆς Προσφυγιάς.

Ἔτσι κάπως ἔκλεισε ἡ μακριὰ ἱστορία τῶν Ἑλλήνων πού βρέθηκαν κατὰ καιροὺς στὴ στέπα τῆς βορειοδυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Εὐξείνου καὶ δὲν ἔπαψαν νὰ ἐπιστρέφουν κάθε φορά πού οἱ συνθήκες εὐνοοῦσαν τὰ εἰρηνικὰ ἔργα.

Οἱ ἀρχαιολόγοι πού μελέτησαν τὸ ἀνασκαφικὸ ὕλικὸ ἀπὸ τὸ Νικώνιο ὑποστηρίζουν ὅτι τὸν 6ο π.Χ. αἰώνα, ὅταν ἔφτασαν οἱ πρῶτοι Ἴωνες ἀπὸ τὴ μικρασιατικὴ Μίλητο ἐκεῖ, ἡ περιοχὴ τοῦ κάτω Δνεΐστερου ἦταν ἀκατοίκητη. Οἱ ὀμάδες τῶν Θρακῶν καὶ τῶν Σκυθῶν μετακινήθηκαν πρὸς τὴ θάλασσα γύρω στὸ 480-470 π.Χ., ὅταν ἄρχισαν νὰ ἀντιλαμβάνονται τὶς δυνατότητες πού τοὺς παρέχε ἡ καλλιέργεια τῶν σιτηρῶν καὶ τὸ ἐμπόριο. Οἱ Θρακοσκύθες ἀγρότες ἐγκαταστάθηκαν στὴ χώρα τῶν δύο ἀποικιῶν καὶ στὴ στέπα γύρω. Ὅσοι μπῆκαν μέσα στὶς τειχισμένες πόλεις δούλευαν στὴν ὑπηρεσία τῶν ἀποικίων. Μέχρι τώρα παραμένει ἀγνωστὴ ἡ σχέση ἐξάρτησης τῶν Βαρβάρων ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες. Ὑπάρχει ἡ ἀπόψη ὅτι ὅσοι κατοικοῦσαν στὴν ἑλληνικὴ πόλη ἦταν δούλοι καὶ ζοῦσαν χωριστά. Ἡ χειροποίητη καὶ ἐντελῶς πρωτόγονη κεραμικὴ πού βρέθηκε στὸ Νικώνιο, στοὺς γύρω οἰκισμοὺς καὶ δίπλα σὲ μιὰ μεγάλη σιταποθήκη τοῦ 5ου π.Χ. αἰώνα, φανερώνει κατασκευαστὲς πού ἀνῆκαν σὲ δύο ἐθνικὲς ὀμάδες. Τὰ χονδροειδῆ ἀγγεῖα, πού εἶναι φτιαγμένα ἀπὸ κιτρινωπὸ πηλὸ ἀνακατεμένο μὲ ἄχυρο, μοιάζουν μὲ τὰ ἀγγεῖα πού βρέθηκαν στὰ δάση τοῦ μέσου Δνεΐστερου, ὅπου κατοικοῦσε ἡ φυλὴ τῶν Σκυθῶν Γεωργῶν. Πολὺ πιὸ ἐπεξεργασμένα εἶναι τὰ ἀγγεῖα τῶν Θρακῶν, καὶ μοιάζουν μὲ αὐτὰ πού βρέθηκαν στὰ Καρπάθια καὶ στὸν Δούναβη.

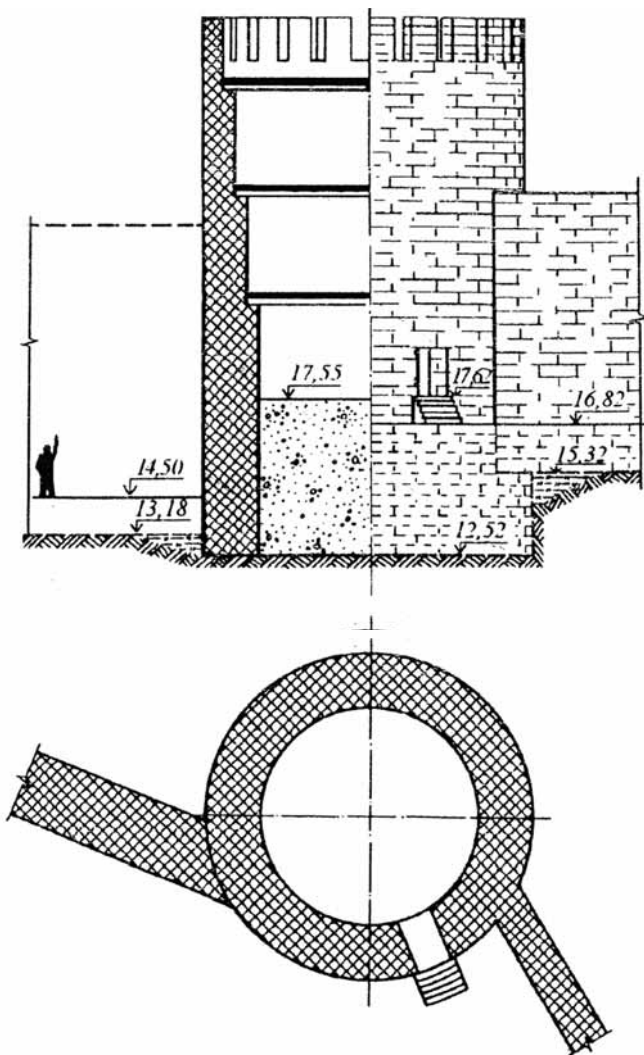
Τὰ στοιχεῖα πού προκύπτουν ἀπὸ τὶς πρόσφατες ἀνασκαφὲς διασαφηνίζουν πολὺ περισσότερο τὸ ἀνθρωπολογικὸ τοπίο. Ἀπ' ὅ,τι φαίνεται, ἡ θρακικὴ ὕπαιθρος ἔφτανε μέχρι τὸν Δνεΐστερο ἐνῶ ἡ σκυθικὴ ἄρχιζε ἀπὸ τὸ ποτάμι καὶ πέρα. Σύνορα βεβαίως δὲν ὑπῆρχαν, ἀλλὰ ὁ ποταμόδρομος τοῦ Δνεΐστερου ἀποτελοῦσε κατὰ κάποιον τρόπο τὸ δυτικότερο ὄριο τῆς ἀπέραντης στέπας πού κατεῖχαν οἱ Σκύθες στὴ διάρκεια τῆς Ἀρχαιότητος, ὥσπου νὰ ἀρχίσει ἡ ἐποχὴ τῶν μεγάλων μεταναστεύσεων καὶ τῶν καταστροφικῶν ἐπιδρομῶν.

Εἴτε ἀπὸ τὴν Κεντρικὴ Ἀσία ἔρχονταν εἴτε ἀπὸ τὴ Βαλτικὴ καὶ τὸν ρωσικὸ Βορρὰ εἴτε ἀπὸ τὸν ποταμὸ Βιστούλα καὶ τὴν Κεντροανατολικὴν Εὐρώπη, ὅλοι οἱ μετακινούμενοι λαοὶ κατέληγαν ἐδῶ: στὴ σκυθικὴ στέπα καὶ τὴ σκυθοθρακικὴ μεσοποταμία, ἀνάμεσα στὸν Δνεΐπερο, τὸν Μπάγκ, τὸν Δνεΐστερο, τὸν Προῦθο καὶ τὸν Δούναβη, τὴν πιὸ πολυσύχναστη ἐρημικὴ γῆ τοῦ κόσμου. Ἐδῶ στρατοπέδευαν, ἐδῶ ἀναδιοργάνωναν τὶς δυνάμεις τους καὶ ἀπὸ ἐδῶ ξεκινοῦσαν γιὰ νὰ χτυπήσουν τὶς ἀρχαῖες ἐλληνικὲς πόλεις καὶ τοὺς θρακικοὺς οἰκισμοὺς στὰ νότια τοῦ Δούναβη. Ἀπὸ ἐδῶ ξεκίνησαν γιὰ νὰ χτυπήσουν καὶ τὸ ἐλληνιστικὸ Βασίλειο τοῦ Λυσιμάχου, ὁ ὁποῖος κληρονόμησε (ἢ προσέφερε στὸν ἑαυτὸ του) ὀλόκληρη τὴ Θράκη μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἀπὸ δῶ εἰσέβαλλαν στὰ ρωμαϊκὰ καὶ, ἀργότερα, στὰ βυζαντινὰ ἐδάφη τὰ ἄπειρα ἔθνη πού οἱ Βυζαντινοὶ ἀποκαλοῦσαν οἱ «Σκύθες». Συχνὰ μάλιστα, μετὰ τὴν ἐπιδρομὴ, οἱ «Σκύθες» ἐπέστρεφαν ξανά στὴ σκυθικὴ ἐρημία*.

* Ἡ «ἐρημία τῶν Σκυθῶν» συναντιέται συχνὰ στὴν ἑλληνικὴ γραμματολογία. Ἐντελῶς ἐνδεικτικὰ ἀναφέρω: Ἀριστοφάνης, Ἄχαρης (στ. 704).

Οι αρχαιολόγοι έχουν εντοπίσει γύρω στα 30 αρχαία κάστρα ανάμεσα στον Δνειστέρο και τον ποταμό Προϋθο, και άλλα 20 ανάμεσα στον Προϋθο και τον ποταμό Σερέτη. Η οχύρωση αυτής της ζώνης ανάμεσα στους μολδαβικούς ποταμούς βόρεια και βορειοδυτικά του Δούναβη συνδέεται με την επέκταση των Μακεδόνων ως τον Δούναβη τον καιρό του Φιλίππου Β', του 'Αλεξάνδρου και του Λυσιμάχου. Δίχως να υπάρχει καμιά γραπτή μαρτυρία μπορεί να υποθέσει κανείς ότι οι Έλληνες ήρθαν σε συνεννόηση με τους Θράκες του Βορρά, ίσως και με τους ντόπιους Σκύθες, ώστε να δημιουργηθεί το δίκτυο των οχυρών για να προστατευτούν ο Δούναβης, οι ελληνικές κτήσεις και οι παράλιες ελληνικές πόλεις, οι θρακικοί οικισμοί, τα βοσκοτόπια και τα πλούτη των Γετών Θρακών.

Το σύστημα της άμυνας, που υπεράσπιζε τα βορειοθρακικά εδάφη και το Βασίλειο του Λυσιμάχου, άρχισε να καταρρέει ήδη από τον 3ο π.Χ. αιώνα.

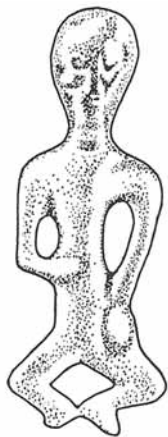
147. Ο κυκλικός πύργος (τομή και κάτοψη) του κλασικού ή πρώιμου ελληνιστικού περιβόλου της Τύρας είναι το εντυπωσιακότερο τμήμα των τειχών στην περιοχή των ανασκαφών στο 'Ασπρόκαστρο-Ακκερμάν. Έδράζεται σε ψηλό βράχο και σώζεται σε ύψος 5,60 μ. (διάμετρος 10,75 μ., πάχος των τοίχων 1,65-2 μ.).

Το τριπλοχτισμένο τοίχωμα και η φροντισμένη τοιχοποιία του θυμίζουν τους σύγχρονους πύργους των τειχών της μικρασιατικής 'Ασσου, στη χερσόνησο της Τρωάδας.

Σχεδιαστική αναπαράσταση J. Snijadovskij.

Η προέκταση των τειχών της Τύρας χρονολογείται μεταξύ 360 και 320 π.Χ., ανάγεται δηλαδή στην εποχή που οι Μακεδόνες ελέγχουν τα θρακικά εδάφη ως τον Δούναβη. Υπόθεση πρώτη: η Τύρα οχυρώνεται για να διατηρήσει την ανεξαρτησία της είτε τον καιρό του Φιλίππου Β' και του 'Αλεξάνδρου είτε όταν οι πόλεις του Εύοννου Πόντου, με επικεφαλής την Καλλατία, επαναστάτησαν έναντι του Λυσιμάχου.

Υπόθεση δεύτερη: τα τείχη υπάγονται στο ευρύ άμυντικό πρόγραμμα του βασιλιά Λυσιμάχου, για την οχύρωση της περιοχής μεταξύ Δούναβη - Προϋθου - Δνειστέρου.

148. Κελτικό έργο σε χαλκό (ύψους 7,5 εκ.), 3ος π.Χ. αι. Βρέθηκε στον μέσο Δνειότερο (Μολντόβα). Παρόλο που οι Κέλτες (Γαλάτες) δεν έκαναν μεγάλης έκτασης επιδρομές πέρα από τον Δούναβη, ή ανταραχή που προξένησαν επέτρεψε στους Σαρμάτες της στέπας να κινηθούν προς τον Δνειότερο, απειλώντας Σκύθες, Έλληνες, Θράκες και «Μιξοβάρβαρους». Οι αγροτικοί οικισμοί στις χώρες της Τύρας και του Νικωνίου έρήμωσαν. Οι έλληνικές πόλεις τέθηκαν υπό τον έλεγχο Σκυθών βασιλείων.

Ο Λυσίμαχος σκοτώθηκε το 281 π.Χ. στη διάρκεια ενός από τους συνεχείς πολέμους ανάμεσα στους διαδόχους του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Το κενό που δημιουργήθηκε στη διαδοχή της εξουσίας και ο φοβερός εμφύλιος πόλεμος είχαν ως αποτέλεσμα την εξασθένηση της στρατιωτικής διοίκησης στο μόνιμα απειλούμενο σύνορο του Δούναβη. Δίχως την ελληνική υποστήριξη, που δεν ξέρουμε ακριβώς τί μορφή είχε, οι Θράκες δεν μπόρεσαν να κρατήσουν τα κάστρα της Μολδαβίας.

Η επιδρομή των Κελτών ξεκίνησε το 281, αμέσως μετά τον θάνατο του Λυσίμαχου. Ακολούθησε ή κελτική μετανάστευση σε άλλαπάρλληλα ρεύματα και ή εγκατάσταση των Κελτών στις θρακικές πεδιάδες, μέχρι τα τέλη του 3ου π.Χ. αιώνα, όταν οι συνενωμένες θρακικές δυνάμεις ανάγκασαν Κέλτες και Γαλάτες να εγκαταλείψουν τα ευρωπαϊκά εδάφη και να καταφύγουν στη Μικρασία.

Οι βόρειες ελληνικές πόλεις παρήκμαζαν. Νέοι λαοί διαβαίνουν τον Δόν και τον Δνειότερο, διασχίζουν τη στέπα —τόν μοιραίο διάδρομο που καταλήγει στο δέλτα του Δούναβη— και φτάνουν μπροστά στο ποτάμι.

Με σύντομα περιοδικά διαλείμματα ήρεμίας και σχετικής ευημερίας, ή στεπώδης ζώνη έζησε την τρομερή εποχή των επιδρομών. Αν οι Κέλτες και οι Σαρμάτες εγκαινίασαν αυτήν την περίοδο, τον 3ο π.Χ. αιώνα (το 281 π.Χ.), οι Ταταρομογγόλοι της Χρυσής Όρδης την έκλεισαν τον 13ο αιώνα (το 1237 μ.Χ.). Είχαν περάσει χίλια πεντακόσια χρόνια.

Στη διάρκεια των δεκαπέντε αυτών αιώνων τα πολυπληθή και έτεροεθνή κύματα που σάρωσαν τη στέπα άλλοτε περνούσαν και έφευγαν μέσα σε λίγα χρόνια κι άλλοτε έμεναν ώσπου να φτάσουν οι επόμενοι.

Μέσα σε αυτήν την πλήρη αναρχία και τὸ χάος, τὸ μόνο συνδυετικό στοιχείο, τὸ μοναδικὸ σταθερὸ σημείο αναφοράς —έκτός από τὴ δυναμικὴ γεωμορφολογία τοῦ ἴδιου τοῦ χώρου— ἦταν οἱ φορεῖς τοῦ ελληνικοῦ πολιτισμοῦ. Τὰ κατάλοιπα τοῦ αρχαίου ἀποικισμοῦ και οἱ ἐξελληνισμένοι γηγενεῖς. Οἱ νέοι ἔποικοι που ἔστειλε ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία στις ἀκτὲς τῆς Κριμαίας και στὴν Ἀζοφική. Οἱ διπλωματικές, ἱεραποστολικές, ἐμπορικές ἀποστολές που ξεκινούσαν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη και τὴ βυζαντινὴ Κριμαία. Οἱ Ἕλληνες τῶν θρακικῶν λιμανιῶν τῆς δυτικῆς ἀκτῆς, ἀπὸ τὴ Βάρνα ὡς τὴν εἴσοδο τοῦ Βοσπόρου, και οἱ Ἕλληνικοὶ και ἐξελληνισμένοι πληθυσμοὶ ὅλης τῆς θρακικῆς ἐνδοχώρας. Ἀλλὰ και οἱ Ἕλληνες που κατοικοῦσαν στὰ νότια παράλια τῆς Μαύρης Θάλασσας, οἱ Ἕλληνες τοῦ Πόντου, που εἶχαν συνεχείς ἐπαφές με τὸν Βορρά. Ἡ θάλασσα τοὺς παρείχε τὴ δυνατότητα νὰ μετακινούνται. Ἔτσι, κάθε φορὰ που γαλήνευαν κάπως τὰ πράγματα, τὰ πλοῖα σαλπάριζαν για νὰ πᾶνε ὡς τοὺς ἡμειγκατεστημένους πληθυσμούς, που κατεῖχαν τὸ βόρειο μισὸ τῆς εὐξεινοποντιακῆς λεκάνης.

Ἀπὸ τίς ἐκβολές τοῦ Δούναβη ὡς τὰ βόρεια ριζοβούνια τοῦ Καυκάσου οἱ Βυζαντινοὶ ὑπῆρξαν ὁ μοναδικὸς φορέας πολιτισμοῦ, ὁ μόνος ἐκπολιτιστικός παράγοντας. Κι ὅπως στὴν Ἀρχαιότητα ὁ Εὐξείνιος ἦταν μιὰ «ἰωνικὴ λίμνη», ἔτσι και στὴ διάρκεια τῶν ἐπιδρομῶν ἦταν μιὰ «βυζαντινὴ λίμνη». Μοναχὰ σε δύο σημεία αὐτῆς τῆς ἐκτεταμένης βόρειας περιοχῆς ὑπῆρχαν βυζαντινὲς πόλεις (ἢ ἀποικίες ὅπως καθιερώθηκε νὰ λέγονται). Ἡ θά-

λασσα όμως ήταν όλη δική τους. "Αλλωστε από όλα τὰ ἔθνη, τοὺς λαοὺς καὶ τὶς ἐθνικὲς ομάδες ποὺ ἔκαναν τὴν ἐμφάνισή τους στὸν χῶρο μόνον οἱ Σκανδιναβοὶ (Βίκινγκς-Βάραγκοι καὶ Ροξελάνοι) εἶχαν παράδοση ναυτική. Οἱ ἀνατολικοὶ Σλάβοι (Ρῶς) ἔμαθαν στὸν Δνείπερο τὴν τέχνη τῆς ποταμοπλοΐας, ἀλλὰ δὲν ξεμύτισαν πέρα ἀπὸ τὸ ποτάμι παρὰ μόνον ὅταν τοὺς δίδαξαν οἱ Βάραγκοι πῶς νὰ κωπηλατοῦν στὴν ἄκρη τῆς θάλασσας, γιὰ νὰ φτάνουν μὲ τὰ μονόξυλα ὡς τὴν Κωνσταντινούπολη. "Ὅλοι οἱ ἄλλοι: γερμανογενεῖς πολεμικοὶ λαοὶ ἢ Ἀσιάτες, ἵπποτοξότες καὶ νομάδες, ἢ Σλάβοι ἀγρότες, δὲν εἶχαν σχέσεις μὲ τὴ θάλασσα.

Κι ἦταν ὅλοι τους νεοφερμένοι σὲ τοῦτα τὰ μέρη. Οἱ μόνου γηγενεῖς ἀρχαῖοι λαοὶ ἦταν οἱ Καυκάσιοι, ποὺ ζοῦσαν στὸν Εὐξείνου χιλιᾶδες χρόνια, καὶ οἱ Ἕλληνες, ποὺ ἐγκαταστάθηκαν ἐδῶ τὸν 7ο π.Χ. αἰώνα.

Οἱ Σκύθες χάθηκαν ἢ ἀφομοιώθηκαν. Οἱ περισσότεροὶ Θράκες ἐξελληνίστηκαν καὶ οἱ ὑπόλοιποι ἀποσύρθηκαν μέσα στὰ Καρπάθια.

Οἱ Βυζαντινοὶ προσπαθοῦσαν νὰ δημιουργήσουν φιλικούς-συμμαχικοὺς καὶ πελατειακοὺς δεσμοὺς μὲ ὅλους τοὺς νεοφερμένους λαοὺς. "Ὅταν τὸ κατόρθωναν, ἀνέπτυσαν μὲ κάθε τρόπο τὴν ἐπιρροή τους, ὥστε νὰ δημιουργηθοῦν ἀκόμα στενότερες σχέσεις ἐξάρτησης. Καὶ οἱ Βάρβαροι αἰσθάνονταν ὅτι εἶχαν ἕναν ἰσχυρὸ σύμμαχο. Γιατὶ καὶ οἱ ἴδιοι ἐνιωθάν νὰ ἀπειλοῦνται ἀπὸ τὸ ἐπόμενο μεταναστευτικὸ κύμα. Κι ἂν δὲν ζητοῦσαν οἱ Χάζαροι ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη νὰ στείλει χτίστες καὶ τεχνίτες γιὰ νὰ κτίσουν τὸ κάστρο τοῦ Σαρκέλ στὴν ὄχθη τοῦ Δόν, πῶς θὰ ἐξασφάλιζαν τὴν ἄμυνα τῆς πεδιάδας τους ἀπὸ τοὺς Μαγυάρους τῆς εὐρασιατικῆς στέπας; Οἱ ἴδιοι, ὅπως καὶ ὅλοι οἱ νομάδες, δὲν εἶχαν μάθει νὰ χτίζουν, γιατί δὲν τοὺς εἶχε χρειαστεῖ μέχρι τότε. Κιλίμια, κετσέδες, δέρματα, ψάθες, χοντροῦφασμένο μαλλί, σχοινιά καὶ κλαριά ἦταν τὰ «οἰκοδομικά» ὑλικά ποὺ ἤξεραν νὰ χρησιμοποιοῦν. "Ὅμως μὲ αὐτὰ δὲν μπορούσαν νὰ οἰκοδομήσουν κάστρο, τώρα ποὺ βρῆκαν νὰ ἐγκατασταθοῦν στὴν ἄκρη τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης.

Ἡ μεγαλόπνοη καὶ πολυπλόκαμη βυζαντινὴ πολιτικὴ στὴ Μαύρη Θάλασσα συνεχίστηκε μέχρι τὸ 1453, μόλο ποὺ μετὰ τὴν πρώτη ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως (ἀπὸ τοὺς Σταυροφόρους καὶ τοὺς Βενετοὺς τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1204), ἡ Αὐτοκρατορία καταλύθηκε. Κι ὅταν ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος πῆρε πίσω τὴν Κωνσταντινούπολη, τὸν Αὐγούστο τοῦ 1261, τὸ Βυζάντιο δὲν ἦταν πιά μιὰ μεγάλη διεθνὴς δύναμη, καὶ οἱ συνθήκες εἶχαν μεταβληθεῖ πλήρως. Οἱ Μογγόλοι τῆς Χρυσῆς Ὀρδῆς εἶχαν κατακτήσει τὰ ρωσικὰ Πριγκιπάτα μέσα σὲ διάστημα τριῶν χρόνων (1237-1240) καὶ τὸ 1240 εἶχαν κυριεύσει τὸ Κίεβο. Τὸ Χανάτο τῶν Ταταρομογγόλων τοῦ Κιπτσάκ ἀπλωνόταν τὸ 1240 σὲ ὀλόκληρη τὴ στέπα, ἀπὸ τὸν Βόλγα ὡς τὸ σύνορο τοῦ Δούναβη. Ἀλλὰ καὶ τὸ βυζαντινὸ μονοπώλιο τῆς θάλασσας δὲν ἴσχυε πιά. Οἱ Βενετοί, στὴ διάρκεια τῆς Λατινοκρατίας (1204-1261), εἶχαν περάσει τὶς Συμπληγάδες. Ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει τὴ συμμαχία τῶν Γενοβέζων, ὥστε νὰ ἐκδιώξει τοὺς Βενετοὺς καὶ τοὺς Φράγκους, εἶχε παραχωρήσει μεγάλη προνόμια στὴ Γένοβα, τὸ 1261.

149. Ὁ Παντοκράτορας τῆς μονῆς τῆς Παναγίας τῶν Μογγόλων. Χριστιανικό ανάγλυφο βουδιστικῆς τέχνης, φτιαγμένο σὲ (κεντροασιατικὴ) ἐργαστήριο στὰ τέλη τοῦ 13ου αἰ. Τὸ ἔφερε ἡ Εὐφροσύνη Παλαιολογίνα ὅταν ἐπέστρεψε στὴν Κωνσταντινούπολη (τὸ 1299) ἀπὸ τὸ Χανάτο τοῦ Κιπτσάκ. Ἡ κόρη τοῦ Μιχαῆλ Η' καὶ ἀδελφῆ τοῦ Ἀνδρόνικου Β' Παλαιολόγου, γῆρα τοῦ Νογκάι (τοῦ ἰσχυροῦ Μογγόλου τῆς Χρυσῆς Ὀρδῆς, πού κατεῖχε τὴν εὐρωπαϊκὴ στέπα τῆς παλαιᾶς Σκυθίας ἀπὸ τὸν Βόλγα ὡς τὰ παραδουναβία σύνορα τῆς Βουλγαρίας), ἀνοικοδόμησε τὸ μοναστήριον τῆς Παναγίας στὰ ὑψώματα πάνω ἀπὸ τὸν Κεράτιο κόλπο καὶ πέρασε ἐκεῖ τὸ ὑπόλοιπο τοῦ βίου της ὡς μοναχὴ Μελανία. Ἐκτοτε, ἡ Μονὴ ὀνομάστηκε «τῶν Μογγολῶν» ἢ Μουγλιό. Ὁ ἀνάγλυφος Παντοκράτορας ἔμεινε στὸ Μουγλιό μέχρι τὸ 1993, ὅταν μεταφέρθηκε στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ ἐνοικήστηκε στὸν αὐλόγυρο τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Φανάρι, Μάιος 1994.

Πάνω στὰ ἐρείπια λοιπὸν τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν πόλεων καὶ σὲ βυζαντινὲς λιμενικὲς πολιτεῖες πού εἶχαν καταστραφεῖ ἀπὸ τὴ μογγολικὴ ἐπιδρομὴ ἢ εἶχαν παρακμάσει, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ στὰ μεγάλα λιμάνια τοῦ βυζαντινοῦ Πόντου, οἱ Γενοβέζοι ἔφτιαζαν μικροὺς καὶ μεγάλους ἐμπορικοὺς σταθμούς. Τώρα πιά, οἱ Ἴταλοι σύμμαχοι πῆραν ἀπὸ τὴ Βυζαντινὴ Αυτοκρατορία ἓνα μεγάλο μέρος τοῦ ἐμπορίου τῆς Μαύρης Θάλασσας. Ἀκολούθησαν οἱ βενετικές, οἱ ἀγγλικὲς καὶ οἱ ἰσπανικὲς ἀποστολές.

Ὅμως οἱ δρόμοι τῆς ἐπικοινωνίας ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες καὶ ὅλον τὸν ἄλλο Ὀρθόδοξο Κόσμο τῆς Μαύρης Θάλασσας δὲν εἶχαν κλείσει. Ἀντίθετα μάλιστα. Οἱ Ἴβηρες κι ὅλοι οἱ ἄλλοι ὀρθόδοξοι λαοὶ τοῦ Καυκάσου, οἱ Ρῶσοι κι ὅλοι οἱ ἄλλοι ὀρθόδοξοι Σλάβοι καὶ Νοτιοσλάβοι τῆς Βαλκανικῆς, ἀλλὰ καὶ οἱ ὀρθόδοξοι Ρουμάνοι, λατινόφωνοι ἢ σλαβόφωνοι, ἐξακολουθοῦσαν νὰ θεωροῦν τὴν Κωνσταντινούπολη πνευματικὴ τους πρωτεύουσα. Καὶ ἡ Κωνσταντινούπολη —παρ' ὅλα τὰ τεράστια οἰκονομικὰ, ἀμυντικὰ καὶ πολιτικὰ προβλήματα πού εἶχε νὰ ἀντιμετωπίσει— συνέχισε νὰ ἀσκεῖ τὴν πολιτικὴ τῆς ἰσχυρῆς δυνάμεως, μέσα στὸ πλαίσιο τοῦ ὁμόθρησκου κι ὁμόδοξου κόσμου.

Ἀκόμα καὶ μὲ τοὺς Μογγόλους προσπάθησε ἡ Αυτοκρατορία νὰ δημιουργήσει δεσμούς. Ἄλλωστε ὑπῆρχαν πολλὲς ἐκχριστιανισμένες κεντροασιατικὲς ομάδες στὴς μογγολικὲς κτήσεις κοντὰ στὴ θάλασσα. Κι ὅλοι οἱ κατακτητὲς τῆς Ἀνατολῆς, Σελτζοῦκοι, Τουρκομάνοι, Μαμελοῦκοι καὶ Μογγόλοι, ἀπὸ τὸν Νεῖλο ὡς τὸν Βόλγα καὶ τὸν Δούναβη, ἀναγνώριζαν τὸ ἱστορικὸ προβάδισμα τῶν Βυζαντινῶν καὶ τὴ σημασία πού ἐξακολουθοῦσε νὰ ἔχει ἡ βυζαντινὴ θαλασσοκρατορία, μολονότι οἱ ἰταλικὲς Δημοκρατίες εἶχαν πλέξει ἓνα τεράστιο ναυτικὸ δίκτυο στὴ Μεσόγειο καὶ τὴ Μαύρη Θάλασσα. Ἀκολουθώντας λοιπὸν τὸ παλαιὸ καὶ δοκιμασμένο σύστημα, οἱ Παλαιολόγοι ἔστειλαν τίς μοσκαναθρεμμένες κόρες τους νὰ παντρευτοῦν τοὺς Χάν τῆς εὐξεινοποντιακῆς-εὐρασιατικῆς στέπας. Τὴν ἀρχὴ ἔκανε ὁ Μιχαῆλ Παλαιολόγος τὸ 1272. Ὡς ἐπιστέγασμα τῆς συνθήκης φιλίας πού εἶχε συνάψει μὲ τὸν ἰσχυρὸ Νογκάι, τοῦ παρέδωσε τὴν κόρη του Εὐφροσύνη καὶ μαζί ἔστειλε πλούσια δῶρα στὸν Μογγόλο γαμπρό του.

Ἐξήντα χρόνια ἀργότερα, ὁ Ἴμπν Μπατούτα, ὁ μεγάλος Ἀραβας γεωγράφος τοῦ 14ου αἰώνα, πέρασε μὲ ἓνα ἐλληνικὸ πλοῖο ἀπὸ τὸ ποντιακὸ λιμάνι τῆς Σινώπης, πού βρισκόταν τότε στὰ χέρια τῶν Τουρκομάνων ἐμίρηδων, στὴν Ἀζοφικὴ, γιὰ νὰ γνωρίσει τὸ Χανάτο τοῦ Κιπτσάκ. Διαβάζοντας στὸ ταξιδιωτικὸ του κείμενο τίς περιγραφὲς τῶν μογγολικῶν συνηθειῶν, ὑπάρχουν πολλὰ σημεῖα πού θυμίζουν τίς περιγραφὲς τοῦ σκυθικοῦ τρόπου ζωῆς ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς τῆς περιοχῆς ταξιδεύουν καὶ ζοῦν μέσα σὲ ἀμάξια πού τὰ λέν «ἀραμπά». Δύο ἢ τέσσερα ἄλογα, βόδια ἢ καμηῆλες, σέρνουν τοὺς τετράτροχους ἀραμπάδες. Μιὰ ἐλαφριά κατασκευὴ ἀπὸ ψιλὰ κλαριά δέντρου καὶ δέρμα τοποθετεῖται πάνω στὸν ἀραμπά καὶ χρησιμεύει γιὰ σπίτι. Ὅταν σταματοῦν, ἀφήνουν τὰ ἄλογα καὶ τὰ ἄλλα ζῶα νὰ βοσκῆσουν ἐλεύθερα στὰ χορτοτόπια. Τὰ μέρη ἐδῶ ἔχουν τόσο πλούσιο χόρτο, ὥστε δὲν χρειάζεται νὰ μεταφέρουν οἱ Τάταροι ζωτροφές μαζί τους. Αὐτὰ λέει ὁ Ἴμπν Μπατούτα τὸ 1334. Κι ὁ Ἡρόδοτος, τὸ 450 π.Χ., λέει ὅτι

για ένα πράγμα θαυμάζει τους Σκύθες που κατοικούσαν στη στέπα: είναι νομάδες και ιπποτοξότες που ζούν από την κτηνοτροφία. Τὰ σπίτια τους είναι οί άμαξές τους. Με αυτόν τόν τρόπο έχουν λύσει τὸ μεγαλύτερο ζήτημα που άπασχολεί τὸν άνθρωπο. Μποροῦν καὶ νὰ κυνηγήσουν τὸν εἰσβολέα, ἀλλὰ καὶ νὰ τοῦ ξεφύγουν δίχως νὰ ἀφήσουν τίποτα πίσω τους. Τὰ ἄλογά τους βόσκουν ἐλεύθερα στὰ λιβάδια, καὶ τὸ χορτάρι που φυτρώνει στὴ σκυθικὴ γῆ εἶναι τὸ καλύτερο φάρμακο για τὴ χολή.

150. Σκύθες ἀλογοτάρηδες. Λεπτομέρεια ἀπὸ τὴ διακόσμηση ἑνὸς ἀσημένιου ἀμφορέα, ἔργο Ἑλλήνα ἀργυροκόου (τέλος τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.). Βρέθηκε σὲ σκυθικὸ τάφο στὴν περιοχή Ντιπροπετρόφσκα, νότια τοῦ Κιέβου. Ἑρμιτάζ, Ἀγία Πετροῦπολη.

Νομάδες λοιπὸν ἦταν οἱ λαοὶ που κατοίκησαν κατὰ καιροὺς τὴ στέπα στὰ βόρεια τοῦ Εὐξείνου. Με αὐτοὺς ἔπρεπε νὰ συνυπάρξουν οἱ Ἕλληνες. Μάλιστα συχνὰ οἱ Βυζαντινοὶ ἀποκαλοῦσαν «Σκύθες» καὶ τοὺς Μογγόλους ἀλλὰ καὶ τοὺς Ρῶς —πρὶν ἀσπαστοῦν οἱ Ρῶσοι τὸν Χριστιανισμό. Καὶ ὁ Βυζαντινὸς χρονογράφος Παχυμέρης γράφει ὅτι, ὅταν ἡ Εὐφροσύνη Παλαιολογίνα ἔδωσε τὰ ἐξαιρετικὰ κωνσταντινοπολίτικα μεταξωτὰ στὸν Νογκάι, ὁ Μογγόλος τὰ περιφρόνησε, λέγοντας ὅτι προτιμᾷ τὰ δέρματα ἀπὸ τὰ πρόβατα τῶν κοπαδιῶν του.

Παρ' ὅλα αὐτὰ οἱ Παλαιολόγοι ἐξακολούθησαν νὰ στέλνουν τὶς κόρες τους στοὺς «Σκύθες». Κι ὅταν, τὸ 1334, ἡ Μπεϊγιαλὸν χατοῦν, τρίτη στὴν ἱεραρχικὴ σειρά σύζυγος τοῦ χάν Οὐζμπέκ, μετὰ τὴν ἄδεια τοῦ Χάν, πῆγε πίσω στὸν πατέρα της, τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικο Γ' Παλαιολόγο, για νὰ γεννήσει στὸ κωνσταντινοπολίτικο παλάτι, τὴ συνόδευσαν ἀπὸ τὸν Κάτω Βόλγα ὡς τὰ βυζαντινὰ σύνορα 500 ἵππεῖς καὶ 200 νεαρὲς σκλάβες, Ἕλληνίδες οἱ περισσότερες. Οἱ γυναῖκες καὶ οἱ προμήθειες μεταφέρονταν με 400 ἀμάξια, 2.000 ἄλογα, 300 ὑποζύγια (βόδια) καὶ 200 καμήλες. Ἡ Παλαιολογίνα εἶχε κοντὰ της δέκα Ἕλληνες ἱπποκόμους καὶ δέκα Ἴνδούς. Οἱ βυζαντινομογγολικὲς σχέσεις σὲ ἐπίπεδο ἀρχηγῶν δὲν ἐμπόδιζε τοὺς ὑπηκόους τοῦ Χάν, κυρίως τοὺς νεοφώτιστους Μωαμεθανούς, νὰ ἐπιδίδονται σὲ βιαιότητες ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν*.

Κάποτε, γύρω στὰ τέλη τοῦ 14ου αἰώνα, οἱ Τάταροι θανάτωσαν με φριχτὰ βασανιστήρια ἕναν ἔμπορο ἀπὸ τὴν Τραπεζοῦντα, που εἶχε πάει για δουλειὰς στὴν Κριμαία.

Ἡ φήμη τοῦ νεομάρτυρα Ἰωάννη καὶ οἱ δυὸ λευκοντυμένοι ἄγγελοι που ἐμφανίστηκαν νὰ παραστέκουν τὸ βασανισμένο σῶμα ἔκαναν τὸν γύρο τῆς βορειοδυτικῆς Μαύρης Θάλασσας. Μιὰ ὁμάδα Μολδαβῶν ἔσπευσε νὰ

* Οἱ Ἕλληνικοὶ πληθυσμοὶ τῆς Κριμαίας ὑπέφεραν τὰ πάνδεινα, καὶ ἡ ζωὴ τους ἦταν τόσο ἀφόρητη, ὥστε αὐτοί, 540 χρόνια μετὰ τὴ μογγολικὴ ἐγκατάσταση, ὅταν ὁ τσαρικός στρατὸς ἀπελευθέρωσε τὴν Κριμαία, νὰ ὀργανώσουν ὁμαδικὴ ἔξοδο ἄφησαν τὰ χωριὰ καὶ τὶς κομποπόλεις τους τὸ 1778 καὶ ἔφυγαν για τὰ παράλια τῆς θάλασσας τοῦ Ἀζόφ, ὅπου καὶ ζοῦνε μέχρι σήμερα.

ἀγοράσει τὸ λείψανο. Ἦταν ἄραγε εὐσεβεῖς ἔμποροι ποὺ βρέθηκαν τυχαῖα στὸ κριμαϊκὸ λιμάνι ἢ ἦταν εἰδικὰ σταλμένοι ἀπὸ τὸν ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας, τὸν Ἀλέξανδρο τὸν Καλὸ;

Τὰ συναζάρια καὶ τὰ παραμύθια δίνουν συγκεχυμένες πληροφορίες. Τὸ νεοσύστατο ὅμως κρατίδιο τῆς Μολδαβίας, ποὺ εἶχε ἀποκτήσει πολιτικὴ ὑπόσταση μόλις τὸ 1365, εἶχε κάνει τὸ ἀπαραίτητο διάβημα γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ του ἔνταξη στὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ μόνος ὄρος ποὺ ἔθεταν οἱ Μολδαβοὶ ἦταν νὰ τοὺς ἐπιτρέψει τὸ Πατριαρχεῖο νὰ ἔχουν δικό τους Μητροπολίτη κι ὄχι ἄνθρωπο σταλμένο ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπως εἶχε γίνεи μετὰ τὴ νεοσύστατη Μητρόπολη Βλαχίας. Ἔτσι, ἡ Μητρόπολη τῆς Μολδοβλαχίας ἰδρύθηκε τὸ 1401, ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Καλὸς ἔπεισε τὴν Κωνσταντινούπολη νὰ δεχτεῖ τὸν Μολδαβὸ ὑποψήφιο. Ἐδρα τῆς Μητροπόλεως ἔγινε ἡ καστρόπολη Σουτσεάβα, ἡ πρώτη πρωτεύουσα τῆς μεσαιωνικῆς Μολδαβίας, πάνω στὸν μεγάλο ἐμπορικὸ δρόμο ποὺ συνδέει τὴ Βαλτικὴ μετὰ τὴ Μαύρη Θάλασσα. Ἡ ἵδρυση ὅμως μιᾶς Μητροπόλεως στὴν ὀρθόδοξη παράδοση συνδέεται μετὰ μιὰ ἅγια φυσιογνωμία, καὶ γιὰ τὸ «γενέθλιον», δηλαδὴ τὸ θεμέλιο, μιᾶς ἐκκλησίας χρειάζεται ἓνα καθαγιασμένο λείψανο ἢ ἓνα κομμάτι ἀπὸ τὸν Τίμιο Σταυρὸ. Ἄγιος καὶ προστάτης τῶν Μολδαβῶν ἔγινε ὁ νεομάρτυρας Ἰωάννης ὁ Τραπεζούντιος. Τὸ λείψανό του μεταφέρθηκε μετὰ μεγάλες τιμὲς ἀπὸ τὸ στόμιο τοῦ Δούναβη στὴ Σουτσεάβα καὶ γύρω ἀπὸ τὸν τάφο χτίστηκε ἡ μητροπολιτικὴ ἐκκλησία τῆς Μολδαβίας. Δεσμοὶ ἀκατάλυτοι συνέδεσαν ἔκτοτε τὸ νεαρὸ κράτος τοῦ Ἀλέξανδρου τοῦ Καλοῦ μετὰ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὴν Τραπεζούντα.

151. Σουτσεάβα, ναὸς Ἁγίου Ἰωάννη (ὅπου βρίσκεται καὶ τὸ λείψανο τοῦ Τραπεζούντιου Νεομάρτυρα). Τὸ μαρτύριο τοῦ Ἁγίου ἀπεικονίζεται μετὰ πολλὲς γραφικὰς λεπτομέρειες καὶ ζωηρὰ χρώματα (16ος αἰ.).

Οἱ Νεομάρτυρες, οἱ νέοι ἥρωες καὶ προστάτες τοῦ ὀρθόδοξου κόσμου, ἐνδυναμώνουν τὸ φρόνημα τῶν ὑπόδουλων λαῶν. Ὁ Τραπεζούντιος Ἰωάννης εἶναι προστάτης τῆς πρώτης πρωτεύουσας τῆς μεσαιωνικῆς Μολδαβίας. Μπουκοβίνα, βόρεια Ρουμανία, Φεβρουάριος 1987. Γιὰ τὴ μεσαιωνικὴ Μολδαβία δὲς Κεφάλαιο Ε'.

